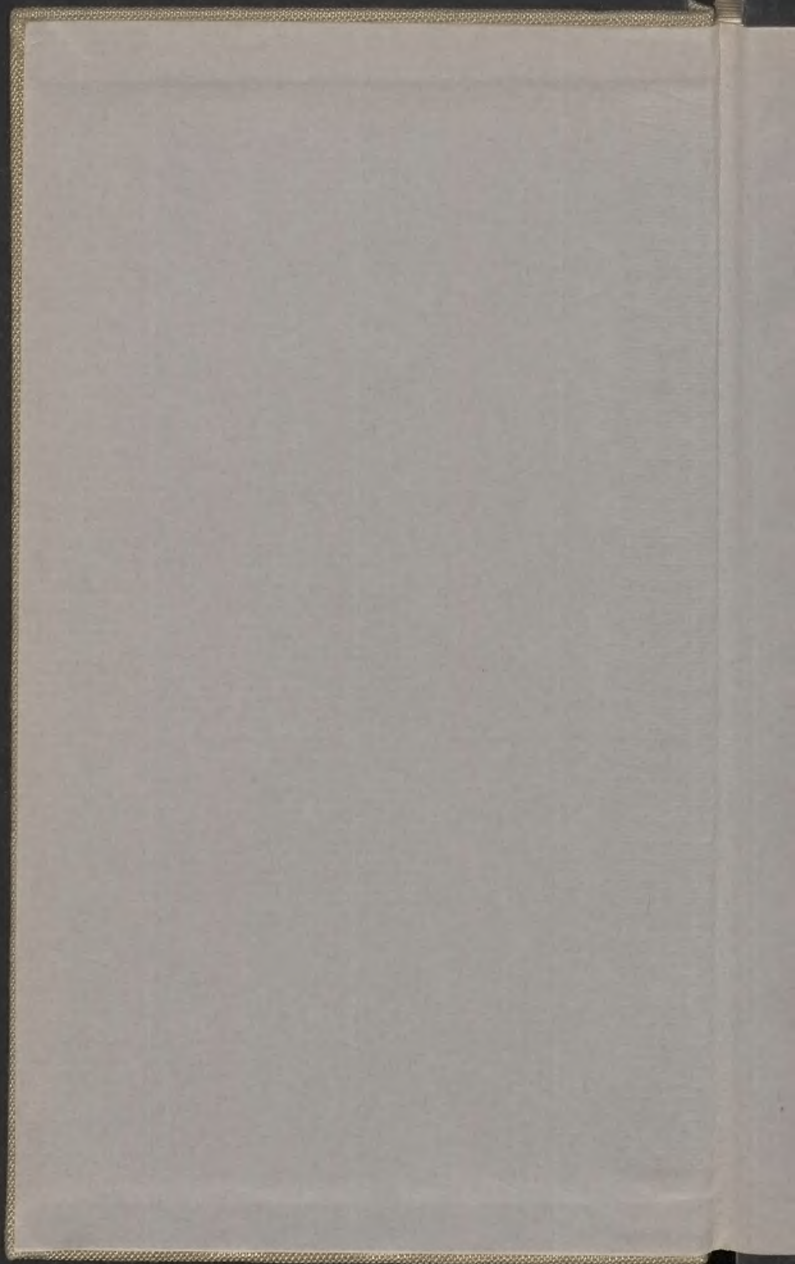
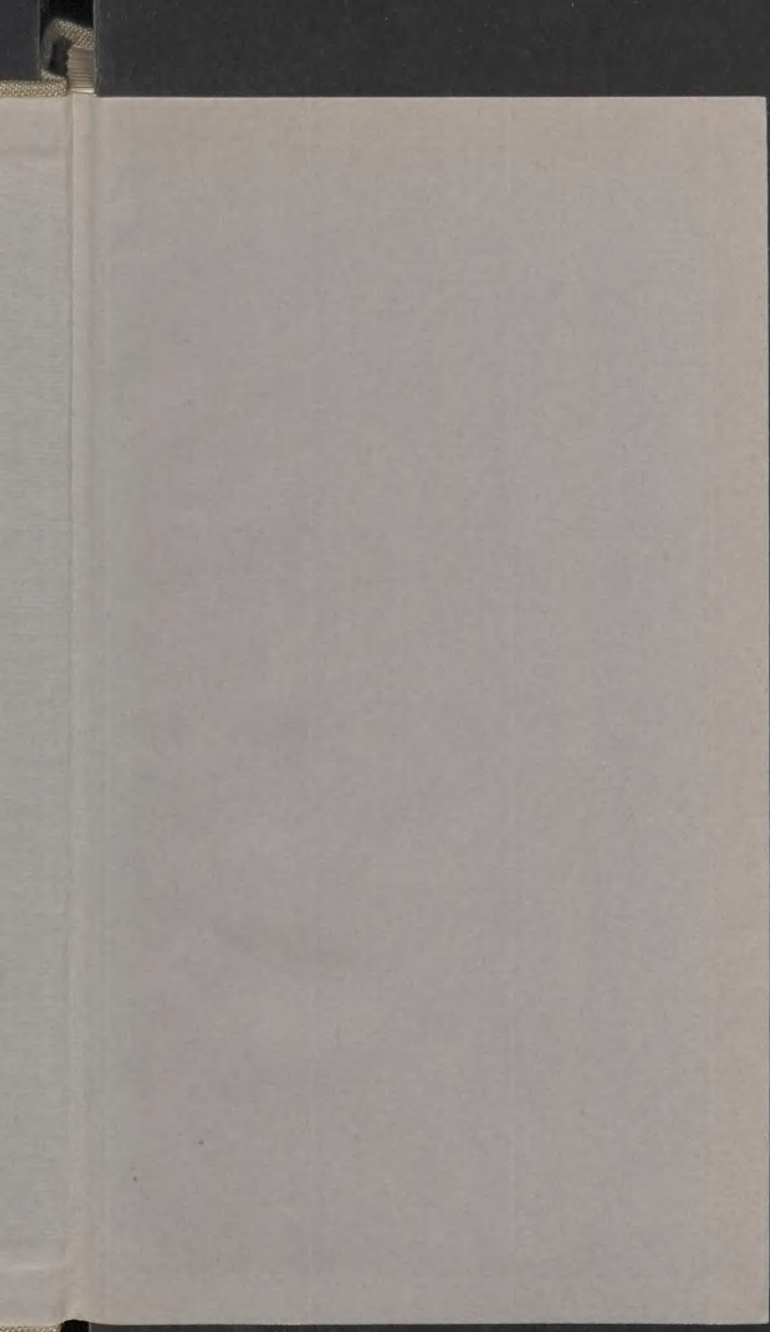

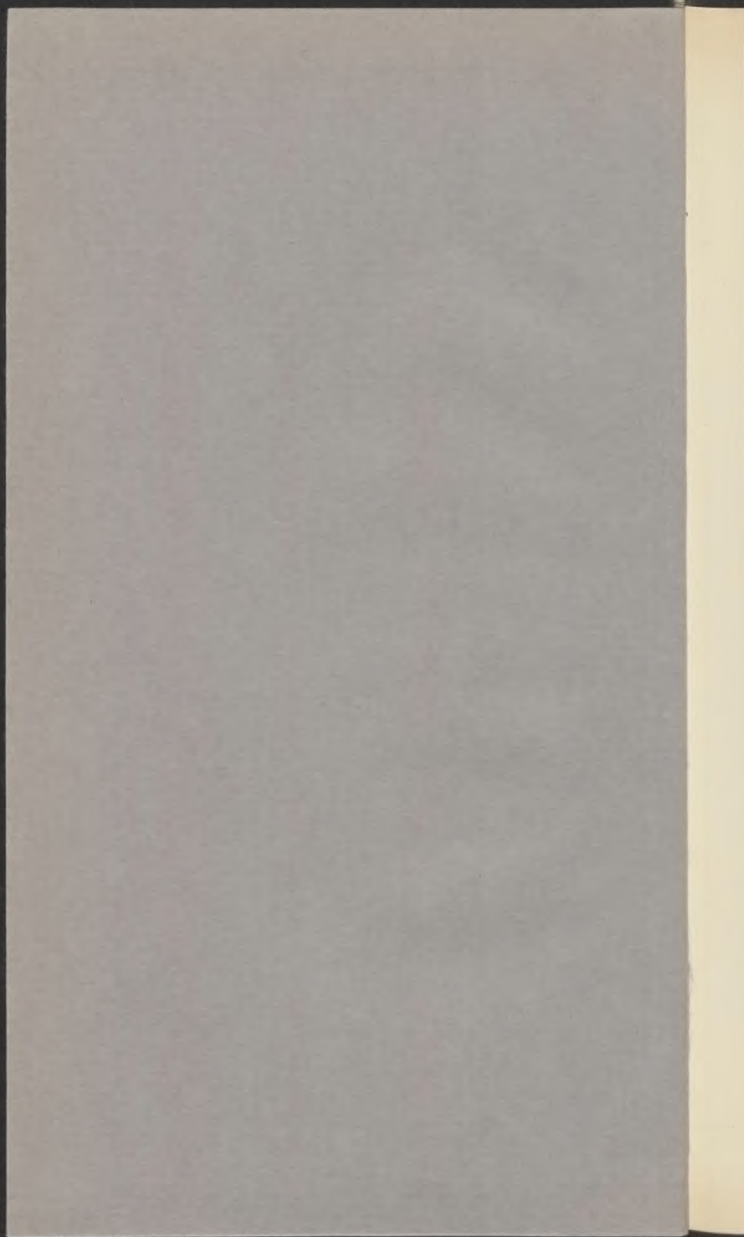
MA

17169

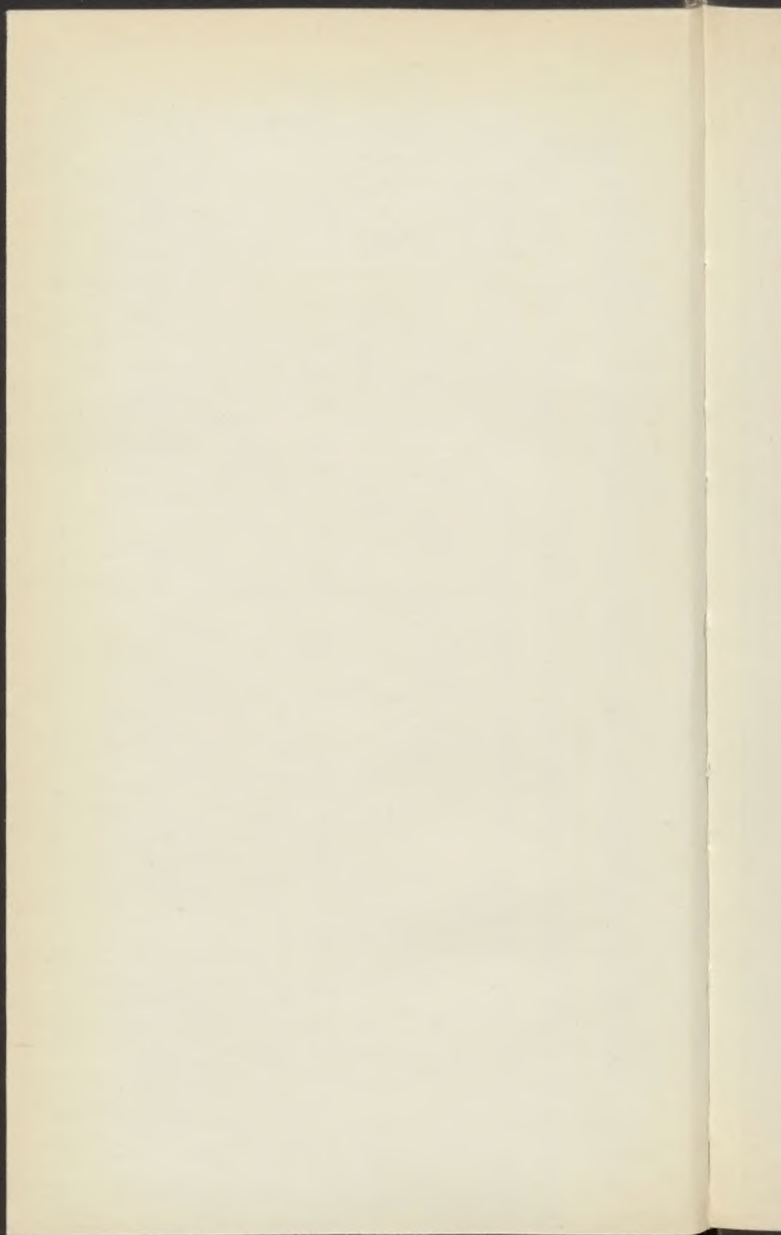
Nagy Lajos Pincenapló

NAGY LAJOS

Pincenapló

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST 1970

MA 17. 169

ORZÁGOS SZÖVEGYENI KÖNYVTÁR

19. év A 570 SZ.

LELTÁRI SZÁM

Kínzó hangulati tartalmuk talán csak azoknak az elsötétítési gyakorlatoknak volt, amelyek a háborút megelőzték. Valóságos veszély hiányában akkor még a képzeletünk működött. Játszott az iszonyat képeivel. Kinek-kinek lelkében megmozdultak az elfelejtett, mégis élő és gyötrő hatású gyermekkori emlékek. Később, amikor már megjelentek fölöttünk a halált hozó gépek, a képzelet működése elhalványult, talán meg is szűnt, és az értelemnek kellett feszülnie: Mit kell most tennünk?

A háború előtt egyszer éjszaka utaztam Budapest felé, gyorsvonaton. Szolnokon sokáig álltunk. Ez maga már fel-tűnt az utasoknak, nekem is. A peronon rendőrtiszt, katona, vasutas és néhány

civil jelent meg, hosszasan tárgyaltak, mutogattak többféle irányba, komoly képpel tanácskoztak. Nem tudtam mire vélni a dolgot. Nyomozás ez valamely gyilkossági ügyben? Vagy kitört a háború?

Végre elindulhattunk. Újságot olvastam, majd szundikálni akartam. Egyetlen társam volt a fülkében, idegen úriember. Nem beszéltünk egymáshoz. Ha felnyitottam a szemem, a kanyarodónál láttam a vonat ablaksorának sárga fényét.

Egyszer csak elaludt fülkénkben a lámpa. De sötétségbe borult az egész vonat. Odakünn felhőzet takarta be az eget, a táj is koromfekete volt. A vonat kicsit lassított. Kísérteti hangulat zuhant ránk. Engem szorongás lepett meg. Nyugtalanságomat annyira elárultam, hogy útitársam beszélni kezdett hozzám:

– Nincs semmi baj. Elsötétítési próba.

Amikor újra kigyúlt a villany, megkönnyebbültem, de az izgalom még jó ideig megülte a szellemet, mint lidércnyomásos álom után. Ekkor gondoltam először: ha gazdag ember lennék, én elmennék erről a földrésről, nyilvánvaló itt a készülődés a háborúra.

Máskor, egy őszi éjszaka, Budapesten tartottak elsötétítési próbát. Éppen kávéházba mentem a feleségemmel, amikor a sötétség ránk borult. Menekültünk előle, be a kávéházba. Annak ablakai fekete függönnyel voltak befödve. Úgy éreztem ott benn magamat, mintha fogságba vetettek volna. Csak éppen cella helyett nagy, világos teremben ülhettem. Soká tartott az elsötétítés, nehezemre esett kivárni a végét. Az ajtóhoz mentem, kiléptem az utcára. Csak egy kicsit künn álldogálni. Hűvös volt az est. A hold nem sütött, csillagtalan volt az ég. Koromsötétség borította be a várost. És meglepőnek bizonyult a csend.

Emberek, eszközök nem jártak az utcán; a csend temetői, halotti csend volt. Megdöbbsentem tőle. Szorongva gondoltam rá, hogy ami most még csak játék, egyszer majd komoly valósággá válik. Sötét lesz akkor is, csend lesz, de repülőgépek fúrnak bele magukat a csendbe, zúgásuk és bombáik robbanása meghasogatja azt, talán tüzek is gyúlnak, s világosságuk harcba száll az ősötétséggel.

Menekülni, menekülni! Akinek esze van és megteheti, még idejében elhagyja ezt az átokverte földrészt, melyen a gonoszság nyugtalanságával nyüzsög az emberféreg, s a világtörténelem eddig volt legnagyobb gazságát készíti elő, hangyaszorgalommal és iszonyú szakértelemmel. A nagy szándék alkatelemei vagyunk mindannyian, s naponként művelkedünk az önmagunk elpusztításán. Mit ér az én irtózatom és megvetésem, ez a passzív rezisztencia?

De hová lehetne innen menekülni? Más földrészre, Dél-Amerikába, Fok-földre, sietve, addig, amíg nem késő. Mert a próba után jönni kell a végzetes valóságnak. Próba! Kipróbálják magukat az emberek. Hogy elég gonoszak-e és elég ostobák-e már. Hogy kollektív összeműködéssel, egymást buzdítva, uszítva, vadítva, fenyegetve képesek-e már minden lehetséges gaztetre.

Megfelelő mennyiségű próba után, melyek közt az elmék elsötétítéséből is tartottak kitűnően sikerült próbákat, a németek megkezdték a háborút. Mi haladtunk tovább az önmagunknak kijelölt úton. Eleinte kis adagokat adtak be nekünk a háborúból. Egy kis dicséretét a német erőnek, egy kis ígéretést a ragyogó jövőről, hazudozást az angolokról. Megint próbáltak. Kipróbálták, hogyan bírja szervezetünk a mérget. Később következtek a légóleckék az udvaron, a légógyakorlatok a pincében.

Nagyképű emberek, parancsnokok és tömbparancsnokok megszállva a felülről ható szuggesztiótól, előadásokat tartottak nekünk arról, hogyan védekezzünk az ellenséges bombától. Igen, az ember a merényleteire úgy készül, hogy azt mondja: Védekezem. A gyakorlati kiképzésünket is megkezdték. Hogyan kell a sebesültet bekötözni és szállítani. Hogyan oltsuk el a tüzet, ha valami éghető anyag kigyullad. Az előadó újságpapírt gyömöszölt össze, meggyújtotta, s néhányunknak egymás után valami légycsapóféle szerszámmal kellett a papiros lángját agyonverni. Azután sort alakítottunk, s egy üres vödröt adogatunk egymásnak, abban a föltevésben, hogy a vödör vízzel van tele, s a sorban az utolsó majd ráloccsantja a vizet az égő gerendára. Aki a sebesültet játszott, az röhögve vetette magát a hordágyra, aki a száraz gerendát locsolta, rettenthetetlen bátorsággal és könnyedén

végezte feladatát. Szoktattak bennünket. Hogy milyen szórakoztató mulatság az egész. És hangoztatták, fő a nyugalom, senki se veszítse el a fejét. Dadogó előadók és leckefelmondók minduntalan ezt a szót ismételték: pánik. Dalolhatunk, táncolhatunk, haldokolhatunk, csak pánikot nem szabad csinálni! Egyszerű szolgálólány, amikor azt kérdezték tőle, hogy mit kell tennie, ha például a foszforos bomba felgyújtja a szobában a függönyt, azt felelte: „Fő, hogy ne legyen pánik.”

Alig vártuk mindannyiszor, hogy a lecke véget érjen. Mert már olvastunk Varsó és Berlin bombázásáról, s tudtuk, hogy ha egy ötszázkilós bomba belevág egy házba, fölösleges ott már a légy-csapóval csapkodni, és aligha lehet a vödörláncjátékot eljátszani.

Az előadó gyakran megnézte az óráját, s mivel a tudománya már elfogyott, föllélegzett, amikor a leckének végét

vethette. Utolsó mondatul még azt mondta, hogy a gyakorlatot majd időnként megismétljük, mert fel kell készülnünk a legrosszabbra is, bár ő reméli, hogy hazánkat a Jóisten, aki eddig is távol tartotta tőlünk a háború pusztításait, ezután is megóvjá a veszedelemtől.

A parancsnok ortodox zsidó volt, foglalkozása szerint hittantanár, s így hivatalból is gyakran keverte bele Istent az emberek földi ügyeibe.

Érdekes, hogy a hatalmaskodó hajlamú, agresszív emberek kezdtek buzgólkodni a védekezés tudományában, azok azonban, akik nem szeretnek mást bántani, undorodva unták az egész komédiát.

Nem szerettük a pincét. Mert sötét és dohos volt, meg mert börtönnek éreztük. Már amikor levonultunk, s várakozón leültünk a lócákra, rögtön szétnéztünk, hogy mikor, hogyan lehet innen

szabadulnunk. Szökjünk meg egyenként, talán a vészátjárón át. De van-e vészátjáró és hol van? Mindjárt kérdezősködtem a vészátjárókról. A parancsnok megmutatta még a csákányokat is, amelyekkel falat lehet bontani. Én mégsem hittem valami nagyon a vészátjárókban, mert nem bíztam a háziúrbán. Háziúr! Könnyen megszerkeszthető, hogyan számolhat egy pesti háziúr: Inkább vesszen el ötven élve eltemetett lakó, minthogy ő kidobjon néhány száz pengőt vészátjáróra. Nem szemfényvesztés-e tehát az a két falra rajzolt négyzet?

Amikor véget ért egy-egy gyakorlat, szinte rohantunk fel a szabadba. Többszámban mondom, így: rohantunk. Pedig, észbe kapok, talán csak magamról kellene beszélnem. Hiszen már mondtam, hogy viselkedésünkben, az egész folyamathoz való viszonylatunkban két kategóriára oszlottunk. És a tagadók,

a vonakodók száma az idők folyamán mindinkább csökkent.

Egyszer meglepetésszerűen bombázták a várost. Ez 1942 szeptemberében történt, este tizenegy óra tájban. Már lefeküdtünk, én és feleségem, s el is aludtunk. Én véletlenül fölébredtem, fölkeltem, s kinyitottam az ablakot. Abban a pillanatban elbődült a sziréna. Űvöltötte a riasztó jelet. Feleségem mélyen aludt, alig tudtam fölverni. Robbanásokat is hallottunk. Légítámadás, kétségtelennek látszik. Felöltöztünk s levonultunk a pincébe.

Másnap tudtuk meg, hogy mi történt. Orosz gépek bombázták a várost, légoltalmi szolgálatunk csődöt mondott, a sziréna akkor szólalt meg, amikor már hulltak a bombák.

A támadás egy hét múlva megismétlődött. Azután szélcsend következett, hosszú időre.

Támadáskor a sziréna hangja volt,

ami félelmet keltett az emberben. Felejthetetlenül szörnyű hang. Belevág a csendbe, sír, jajgat, üvölt, fenyeget, leírhatatlan. Megkönnyebbülés, amikor már elhallgat, még ha bombázás következik is utána. Persze esténként szorongva feküdtünk le. De a szorongás hamar elfárasztott bennünket, és utána igen jól aludtunk.

A háború folyt. Tartamáról semmit sem lehetett sejteni, minden egyebet azonban pontosan lehetett róla tudni. Már Hitler uralomra jutásakor bizonyossá vált, hogy háború lesz. Én ezt a tételt állítottam fel: fasizmus=háború. Hogy a háború nem késik soká, azt tudni kellett már a müncheni találkozás után. Hogy a magyarok részt vesznek a háborúban, természetesen Németország oldalán, ehhez kétség nem fért. Hogy a háborút Németország elveszti, minden bizonyosság közt ez volt a legbizonyosabb. Értelmes embert nem za-

varhattak meg a németek kezdeti sikerei. Nyilvánvaló volt, hogy ezek a sikerek egy hosszú folyamat rövid lejáratú eseményei. Tudni kellett volna minden egyes embernek, hogy a németek legyőzhetik Lengyelországot, Franciaországot, Szerbiát, de nem győzhetik le a három óriást: Oroszországot, Angliát és Amerikát. Az orosz–német megemlékezési szerződést csak politikai epizódnak lehetett tekinteni.

Előre lehetett tudni azt is, hogy a háborús gonosztevők, amikor már ők is sejtik, hogy játszmájuk elveszett, s mindjobban közeledik felelősségrevonásuk ideje, fejvesztettségükben s az önbátorító hetykeségük mélyén dülő félelem miatt rémtetteket fognak elkövetni.

1944. március 19. óta kettős veszedelem fenyegetett bennünket: a bombázás és a belső emberüldözés. A zsidóknak a maguk összességében, a keresztények közül pedig a jóra valóknak, több

félnivalójuk volt az emberüldözéstől. A bombázást valahogyan talán lehetett kerülgetni, annak esetlegességében s rövid tartamában is lehetett hinni, az emberüldözés azonban irgalmatlanná fokozódott, s előre alig lehetett menekülni.

A bombázás veszedelmét magam is másodrendűnek éreztem. Azért mégis megpróbáltam ellene védekezni. Feleségemmel elutaztam szülőfalumba. Innen néhány nap múlva vissza kellett jönnünk, mert azt a hírt olvastuk az újságban, hogy minden zsidónak sárga csillagot kell viselnie, s a feleségem zsidó származású. Amikor kiderült, hogy a keresztények házastársai mentesek a csillagviselés alól, megint leutaztunk falunkba. Többször változtattuk tartózkodásunk helyét, úgy alakult azután a dolog, hogy a háború végét mégiscsak Pesten kell megvárnunk.

Pesten éltük át az amerikai és angol gépek súlyos bombázásait. Itt láttuk

napról napra a zsidók szorongattatását. Olvastuk a róluk szóló rendeleteket, csaknem minden napra jutott ilyen. Ha másról nem intézkedhettek, akkor a zsidók birtokában levő hordókat követelték, vagy azt tiltották meg, hogy a zsidók mákot vehessenek. Átlátszó volt a játék: az elvadított tömegeknek kellett a mindennapi lelki táplálék.

Láttuk, hogy az utcán rendőrök és detektívek vadásztak a csillagos zsidókra. El-elfogtak egyet-egyet, azzal a hamis váddal, hogy eltakarta a csillagját. Vitték be a kerületi kapitányságra, onnan estefelé az összegyűjtötteket fekete rendőrautókon szállították a toloncházba. A toloncházból az internálótáborba, onnan Németországba, a halálba vezett az út. Látnunk kellett, hogy emberek tudják végezni ezt a munkát, nem tagadják meg az engedelmességet, nem lazálnak, sőt a vadász szenvedélye lobog bennük.

El kellett szenvednem a tökéletes tehetetlenség gyötrelmét. Szellemileg és lelkileg fertőzött környezetben éltünk, én és feleségem, ellentmondás nélkül kellett hallgatnunk a németek győzelmére spekulálók ostoba fecsegését. Olvasnunk kellett a lapokat, hallgatnunk a rádiót és túrnunk a hazug híreket: győztünk, győzünk és győzni fogunk; itt rugalmasan védekeztünk, ott sikeresen elszakadtunk az ellenségtől, amott az ellenség valamennyi támadása véres kudarcba fulladt. A háború vége mégis közeledett, de lassan. Végzetes lassúsággal, s már ki lehetett számítani, hogy a gonosztevőknek minden gazságuk elkövetésére idejük marad.

A nagyszabású bombázások áprilisban kezdődtek. Nappal is, éjjel is gyakran le kellett vonulnunk a pincébe. Megszólalt a sziréna üvöltő hangja, fulladással, darabokra szaggatással, sebek észbontó fájdalmával fenyegetett ben-

nünket. Mi menekültünk le a föld alá, talán azért is, hogy ne halljuk a szirénát. Nappal fogtuk táskánkat, éjjel magunkra kapkodtuk a ruháinkat, és loholtunk lefelé. Sokan a nyakkendőjüket is megkötötték.

Lenn kigyulladt a villany, fényben úszott a pince, én és a feleségem leültünk kártyázni. Legalább nem hallottuk társaink eszmecserejét, legföljebb összefüggéstelen szavak ütötték meg a fülünket. A szavak közt persze sűrűn ismétlődött: zsidó, zsidók, a zsidók. Én arra iparkodtam figyelni, hogy megérkezik-e lapjaim közé mondjuk a tizedik treff. És azt hihettem, hogy egy kávéház kártyaszobájában játszom.

Egyszer lenn felejtettem az órámat a pincében, le kellett érte mennem. Nem volt támadás, nem szólt a riasztó jeladás, csak úgy önként sétáltam le. Szörnyű volt akkor a pince. Nyomta a homlokomat, a mellemet. Fojtó, sötét,

kicsi, zárt föld alatti üreg volt, gyermekkori olvasmányaimból Genovéva rémtörténetét juttatta eszembe.

A pincénk három méterrel mélyebben feküdt, legalábbis a szomszéd pincéknél. Kettős pince volt. A felső sora ipari üzem, alatta vonult egy műhely, egy folyosó, a fászpincék sora és az óvóhely. A lépcsőházból nyílt a lejárati. Egy kanyarodó lépcsőn kis helyiségbe érkeztünk, azt később raktárnak használtuk, onnan megint lépcső vezetett le egy másik kisebb helyiségbe. Ebből a kis négyszögű térből jobbra hosszú, keskeny folyosón juthattunk az óvóhelyre, balra meg egy műhelybe. Válogathattunk a térben, ide-oda sétálhattunk. A lépcső közelében szabad volt cigarettázni. Mindig cigarettáztak itt néhanyan. Egyik cigarettáról a másikra gyűjtöttek az itt ácsorgók, szaporán fűjték a füstöt, a füst kifúvása sóhajtnak is beillett, de azt hitték, hogy ők nem fél-

nek. Mind gyakrabban hallottam ezt a bölcsességet: Sorsát senki el nem kerülheti. Egy szegény lány ismételtette ezt folyton. Rá nem is haragudtam. Mit tehetett volna? Senkit. Kényszerű helyzetét hamis okoskodással kellett elviselnie. Ő nem vonulhatott le budai biztos sziklatermekbe.

Én majdnem mindig egy ládán ültem és hallgattam. Nehezen szólalt meg akárki is. Az emberek arca elkomorult, mintha mély gondokba merültek volna. Gondolatuk persze nem támadt, sem mély, sem felület. Valaki halkan mondta: jaj! Más meg idéetlen szavakat mormogott, nyilván dühében. Ha hirtelen felelnie kellett volna, hogy kire, mire haragszik, azt mondta volna: az ellenségre. No, de ki a mi ellenségünk? Mindegy, ő a repülőkre haragudott csak, meg aztán – okosan kellett viselkednie. Igen, minduntalan föl kellett tételeznem, hogy az emberek talán nem

olyan ostobák, mint amilyeneknek látszanak, hanem: okosan viselkednek. A lecke fel van adva, s ők tudják azt.

Néha mégis mondtam valamit. Egy topogó, helyét alig lelő, riadt képű katonának kezdtem magyarázni:

– Látja, mi itt lenn félünk és csodálkozunk. Nem érjük fel ésszel, hogyan teheti meg ember, hogy felül a gépre, békés városok fölé repül, és bombát hullat embertársaira. Hogyan is lehet ez?

A katona bólogatott.

– De akik itt rettegnek – és most rá is céloztam, hanggal, tekintettel, úgy, hogy értse –, azok, ha ők ülnének a gépen, ugyancsak kegyetlen közönnyel hajigálnák a bombát.

Elhallgattam, vártam, hogy mit szól ehhez. Nem tudta tagadni szavaim igazságát.

– Hát... így szokott lenni.

– Csak a helyzetben van a különbség.

Aki fenn ül a gépen, az szórakozik. Örül, nevet. És azt hiszi, hogy neki bombát dobni kötelessége. Hogy üdvös dolgot cselekszik. Aki meg a pincébe bújt, az remeg, csodálkozik, nem érti az egészet, fel van háborodva.

A katona zavartan mosolygott.

Ennyit mondtam neki, s amit mondtam, abban még nem volt politika. Még nem szállhattam le ennek az „általános emberi” szemléletnek a magasságáról, s nem magyarázhattam meg, hogy: most azonban másról is szó van!

Amikor megszólalt a feloldó jeladás, egyenletes, vigaszt hozó hangjával, szinte kedves zene volt a fülünknek, s rohantunk föl a napvilágra. Fölfelé jobban rohantunk, mint lefelé. Örültünk, hogy egy halálos veszedelem már elmúlt a fejünk fölől. És sunyi ravaszsággal számolgattunk. Mondjuk, hogy át kell esnünk összesen húsz támadáson. Egyet már ép bőrrel megúsztunk, csak

tizenkilenc van hátra. Másokra, akik meghaltak, csak nyugalmasabb percekben gondolhattunk. Istenem, hát nem borzasztó? – ez volt minden bölcsességünk.

Mindennaposak lettek a légítámadások. A félelem, az alvás hiánya megviselte az embereket. Különösen azok vesztették el a tűrőképességüket, akik már átéltek egy katasztrófát; a vakremény éltetett mindnyájunkat, a vakhit sérthetetlenségünkben, de ezek már elvesztették a vakhitre való képességüket. Sőt a derült égből is bombacsapást vártak.

Támadás érhetette az embert mindenfelé a városban. Ilyenkor idegen pincébe kellett menekülni. Akik valahol a szabadban látták a géprajt közeledni, azt mondták, hogy a látvány nagyon szép. Tetszettek nekik az éjszakai gépek világító gyertyái is. Egy ismerősöm a budai hegyekről látott egy éjszakai tá-

madást. Úgy beszélt róla, hogy nem tudta eltitkolni gyönyörködését. Félelmetes volt, szörnyű volt – mondta, de tárgyilagosan, mintegy kényszerűségből használt szavakkal. Hanem amikor azt mondta, hogy felejthetetlen látvány volt, akkor felragyogott a szeme.

Egy támadás után megnéztem a Keleti pályaudvar sérüléseit. Egy úriember a tömegben megrázta az öklét, és megfenyegette – nem az angolokat, sem az amerikaiakat, hanem a zsidókat. „Az első zsidót, aki elém kerül, a saját kezemmel fojtom meg!” Igen, a vesztő kártyás is haragszik a kibicre. Ha rosszul jár a lap, kell, hogy valaki emberfia legyen az oka. A balszerencse dühöt gerjeszt, a düh pedig személyt keres, akire irányuljon. Kell, hogy még a természeti csapásnak is *ember* legyen az okozója. A jégverést is *valaki* idézi elő.

Elmagyaráztam aztán egy ilyen dühöngőnek, hogy a tizenegyedik század-

ban pestisjárvány tört ki Svájcban és Dél-Németországban. Úgy hullottak az emberek, mint ősszel a legyek. Rettegték a pestistől, mint ma a bombáktól. És kik okozták a pestist? A zsidók. Az orvosi könyvekben is ennek kellene írva lenni: A pestis kórokozója a zsidó. Ezrével égették el akkor a zsidókat. Csak azt értem el ezzel a felvilágosítással, hogy az illető rám is megharagudott, és nem állt többé szóba velem.

Ritkán lehetett azonban az emberekkel vitába szállni. Hallgatni kellett. És ez a hallgatás volt éveken át a legnagyobb gyötrelmem. Szörnyű nézeteket, esztelen kedélymegnyilvánulásokat kellett szótlanul eltűrnöm. Indulatossá váltam ugyan mindig, de az indulat csak engem emésztett. Bölcsen viselkedtem, a bölcsességet azonban csak ráerőltettem magamra.

Egyszer, még a falunkban, megszólított egy ismerősöm, egy iparos. Azt kér-

dezte, igaz-e, hogy háromszáz japán repülő érkezett Budapestre. Mert ha ez igaz, akkor már vége is van a háborúnak. Mit mondtam volna neki? Valamit persze mondtam, de nem azt, amit szerettem volna. Ezt kellett volna neki mondanom: Vége van ám a maga anyja kínjának! Ehelyett így lavíroztam: Nem tudom, hogy érkeztek-e japán repülők Budapestre. De hát hogyan jöttek volna? Japántól Budapestig egyfolytában nem lehet repülni, hol szálltak volna le útközben a japánok? És ha jöttek volna, miért gondolja, hogy háromszáz japán repülő elégséges a háború sorsának eldöntéséhez? Hiszen olvashatta, hogy háromszáznál több német gép támadta már Londont, és ezer gép is támadta Hamburgot.

Másszor feleségemmel együtt ültem egy kávéházban. A tulajdonos, aki németbarát volt, odaült az asztalunkhoz. Elmesélte, hogy a zsidókat egy Ausch-

witz nevű német városba viszik, ott ciánkamarába hajtják, megölik őket, mint a poloskákat. Egy német tisztől tudja ezt, a német tiszt ott járt, szavahihetősége kétségtelen. Előadása végén boldog vigyor ömlött el az arcán, és így szólt: – Csakhogy ezt megértem! Mondhatom, hogy ezek életem legboldogabb hetei. – Ennek az úrnak is mondtam valamit. Csak úgy szerényen, óvatosan, didaktikusan. Ahelyett, hogy szó nélkül szemem köptem volna.

Ugyanebben a kávéházban megtisztelt a kiváló költő és újságíró azzal, hogy leült hozzám. Ez már októberben lehetett. Mivel én sohasem beszélhettem a toll jobboldali bajnokaival, megragadtam az alkalmat, hogy egyet-mást megkérdézzek a költőtől. Ő, barátkozásai és munkaterülete révén, elég alkalmasnak látszott, hogy kérdéseimre használható felvilágosításokat adjon. Arról kérdezősködtem, hogy hát hogyan is gondol-

ják az ő barátai ezt az egészet. Még mindig azt hiszik, hogy a németek győznek? Nem látják közeli bukásukat, és nem reszketnek a félelemtől? Hogyan van az, hogy még mindig képesek folytatni, amibe belekezdték? Mi ez a megátalkodottság? Bátorság? Butaság? Fanatizmus? Mire számítanak? Azt hiszik talán, hogy nem lesz semmi bántódásuk? Hogy a háború csak úgy befejeződik, mint a múltkori, a „kis világ-háború”? És mint az ipari üzemek, az uszítók is áttérnek a békés termelésre? Vagy azt remélik, hogy megszökhetnek? A gonoszságukat értem, az természetes. De a butaságukat nem értem, mert az emberfeletti. Hogyan beszélnek, amikor magukban vannak, egymás közt a háborúról s a jövő eshetőségeiről?

A kitűnő költő meghallgatott és megkezdte felvilágosításomat. Ez volt az első mondata: – Kiről beszéljek? Nem vagyok

valamennyivel bizalmas viszonyban. De beszélek például Kolozsváry Borcsa Mihályról. Mihály, kérlek, egy szent ember.

Ebben a percben megsemmisültem. Eszem, lelkem annyira elernyed, hogy tehetetlen zsákmányává lettem volna a költőnek, ha ott nem hagyom. Micsoda szakadék két ember közt! Még a beszélgetés is lehetetlenné vált számunkra.

A háború két utolsó hónapját már alig tudtam elviselni. Csak fájó vonaglással reagáltam a külvilág minden érintésére.

Budapest ostroma karácsony estéjén kezdődött. Naplót az ostromról, illetve pinceéletemről csak január másodikán kezdtem írni. Nem is tudom pontosan megmondani, hogy miért. Írás közben az a cél is lebegett előttem, hogy hadd olvassák jegyzeteimet olyan szerencsés emberek, akik messze esve a háború színterétől, csak nagy általánosságokat

tudhattak meg újságokból, esetleg később könyvekből, de egy, az ostrom alatt vergődő embertársuk mindennapi életét, annak apró részleteit el sem tudják képzelni.

JANUÁR 2.
KEDD

A pincében aludtam. Jól aludtam. Egyedül az ágyunkban, feleségem a házmesterék földszinti lakásában feküdt le. Náthás, kis láza is lehet. A házmesterék most már félnek a repülőktől, ők is leköltöztek a pincébe, s megengedték feleségemnek, hogy az ágyukban alhasson.

A tegnapi este unalmas volt. Már egy hete lakom a pincében, rossz a világítás, mert a villany nem működik, hideg van, nem tudok semmivel foglalkozni, olvasni sem tudok, társasjátékhoz, kártyához és sakkhoz nincs társam. Tegnap este sikerült mégis dominóhoz játszótársat találnom. Úgy játszottunk a homályos óvóhelyen, hogy az én kövei-

met egy gyertyamécses világította meg, a társaimét meg egy viharlámpás. A ház-mesteréknek van hat viharlámpásuk, Merk adott a lámpákhoz öt liter petró-leumot.

Tíz órakor feküdtem le, hamar el-aludtam, jól aludtam. Az, hogy a feleségem nem jött le a pincébe, kissé nyug-talanított. De hát hiába erőltettem, ma-kacs maradt, azzal érvelt, hogy a pincé-ben neki rosszabb, mint fenn.

Fölkelés után fölmentem hozzá, leül-tem egy székre az ágya mellé, és beszél-gettünk. Ő is nagyon jól aludt. Náthás volt. Megnéztem a pulzusát, nyolcvan-nak olvastam. Ez nála már egy kis hő-emelkedés, mert a rendes érverése reg-gel hatvan-hatvannégy szokott lenni.

Bejött hozzánk Ilonka is. Ő egy la-kásban lakott velünk, az éjszaka még fenn aludt a második emeleten. Zsidó nő, hamis iratokkal bújik. A saját bajá-ról kezdett panaszkodni. Fél K.-éktől.

K.-né ugyanis felismerte, s rögtön eljárt a szája: – Hiszen ez zsidó, ismerem nagyon jól Pécsről! – Nagy félelem gyötri most Ilonkát. Egészen feldúlt az arca és sápadt.

– Majd valamit csinálunk – próbálom megnyugtatni. A feleségem rögtön tudta a védekezés módját: – Az ő férje meg katonaszökevény!

Egyszerre óriási robbanást hallottunk. Robbanást, zörgést, cserepek, üvegek és tárgyak sok hangú hullását. Kődös lett a levegő, és úgy látszott, hogy összeomlott az egész ház, talán mi is meghaltunk, s csak életünk utolsó pillanatainak emlékképeit hoztuk magunkkal a másvilágra. Én ugyan a robbanás zajára hirtelen levettem magam, has-sal a padlóra, de ezzel a cselekedettel alighanem elkéstem volna, ha csakugyan meg kellett volna magam védeni. Ilonka is levetette magát mellém. A fejemen, a jobb fülem mögött valami ütést éreztem

a robbanás után. Megtapogattam az ütés helyét. Sebesülést nem tapasztaltam, nem lett véres az ujjam hegye sem. Fölkeltem. Észhez tértem. Ilonka későbbi előadása szerint ezek voltak az első szavaim a feleségemhez: – Látod, te örült! Ugye mindig azt mondtam, hogy le kell jönni a pincébe! – Feleségem ellenkezés nélkül fölkel, nagy szó! – és öltözködni kezdett. Siettettem. Felöltözni és le a pincébe!

Nem ijedtem meg. Tudtommal nem. De az eset után negyedóra múlva sírási ingert éreztem. Nem sírtam, de talán csak azért nem, mert – fölösleges lett volna. Magamat sirattam volna, azért, mert szétfoszlott a sérhetetlenségembe vetett hitem.

A fejemen egy fél dió nagyságú dudorodás keletkezett. Bomba csapott a házunkba, a tető egy sarkát levágta, az ablakok nagy része betört, az udvar tele lett cseréppel, vakolattal, pléh- és fa-

darabokkal, de főleg üveggel. A pince fölötti műhely vastag tejüveglakalai is betöredezték.

Fölmentem a lakásunkba, megvan-e még? A lakás lényegében sértetlen maradt, csupán a konyha és az előszoba ablakai törtek be. Az utcára nyíló ablakok, tehát a szobák ablakai is megsérültek, lyukak látszóttak rajtuk. A bomba, mely házunkat érte, kicsi lehetett, ennek köszönhattuk, hogy életben maradtunk.

Estefelé fáj a kezem. Megnéztem, s akkor vettem észre, hogy a kezemen is van egy sérülés. Én lettem a ház első sebesültje, mikroszkópiusan kicsi sebbel a kezemen és dudorral a fejemen.

Kiderült, hogy az oroszok már nemcsak ágyúval lönek bennünket, hanem bombáznak is. Értesültem künnjárt emberektől, hogy tegnap is hullottak bombák a városra.

Két-három napos ostromra számítottam. Nem megy ilyen gyorsan. Már-

pedig nehéz ezt bírni. Nem a félelmet, mert az kicsi. Hanem a sok elfojtott dühöt. Ingerültséget keltenek bennem a magam körül látott emberek. Csaknem valamennyit a háború cinkosának tartom. Mert türelmesek. Mert még mindig a németek győzelmét óhajtják. Már megkíséreltem, hogy beszéljek eggyelkettővel. Persze, igen óvatosan. De hát hasztalan. Ha hallgatnak is, vagy valamely érvemet elfogadják, akkor is szimulálnak. Amikor egymás közt beszélnek, egészen más nótát fújnak. Magatartásuk végzetesen determinált. Nem néhány esztendei propaganda áldozatai ők, hanem egy életen át készítették ki olyanokká, amilyenek.

JANUÁR 4. Tegnap este tíz órakor
CSÜTÖRTÖK feküdtem le. Egész nap
nem jutottam hozzá,
hogy írjak. Minden előfeltétel hiányzott.
Sem hely, sem világosság nem volt. Azt
is mondhatnám, hogy időm sem jutott
az írásra.

Magam sem tudom, hogy miért írom
ezeket a jegyzeteket. Talán azért, hogy
valamivel foglalkozzam, hogyha már a
beszélgetésre társam nem akad – a ked-
vem szerint való beszélgetésre –, akkor
legalább firkáljak. De meg aztán, amikor
írok, külföldön élő ismerősökre, bará-
tokra gondolok. Mintha levelet írnék
nekik. Leginkább a Buenos-Airesben élő
Láng Jenőnek vagy Vér Andornak. El-
képzelem, hogy rémüldöznek ők, ami-

kor Magyarországról olvasnak. Mintha nekik akarnék beszámolni arról, hogy milyen is ez az ostrom. És azt hiszem, sokkal enyhébb a szorongattatás, mint ők gondolják. Másrészt sokkal szörnyűbb. Akit baj és szeretteiben veszteség nem ér, az szinte könnyebben viseli el a viszontagságokat. Egyet nem tudhatnak azonban elképzelni derék barátaim ott a messzeségben: az emberi butaságnak azt a nagyságát, amely a mi városunkban dúl.

A légópince műhelyrészében az este nagy dáridó volt. T. úr berúgva érkezett meg, rendes szokása szerint. Ő kijár a pincéből, és ehhez szíverősítőre van szüksége. De kedves részeg. Megérkezése után tovább ivott, társakat keresett az iváshoz, énekelt, tréfálkozott. Az egész társaság dalolt. T. úr verseket és monológokat adott elő, igen ügyesen. Nekem rossz kedvem volt, messziről néztem a mulatságot. Szomorkodtam.

Mert a Nagymező utca 28. számú ház megsérült, és ott van a boltom. Kétemeletes ez a ház, a bomba a tetejébe csapott, az utcai részen. Egy ék alakú nagy rés tátong a házon, az ék vége pontosan az üzletemet éri. Kivülről úgy látszik, hogy a bolt maga nem sérült meg. Tegnap délután láttam a sérülést. Kimentem a Nagymező utcába, de itt csak az Andrássy útig mertem elmenni, mert folyton kóvályogtak fölöttem a repülőgépek.

A hulla már egy hete ott hever a szomszéd ház tövében. Másfelé is vannak hullák, mondják azok, akik kijárnak a pincéből. Ez a hulla egy zsidó férfi hullája. Úgy mondják el az esetet, hogy a szomszéd szállodában lakott, csillag nélkül persze és hamis iratokkal, rejtőzve. A nyilasok razziát tartottak a környéken, annak híre eljutott a szállodába, a rejtőző zsidó férfi félt, tehát kiosont a szállodából. Ki a sötét, hideg utcára, haj-

lék reménye nélkül. Kopogott a szemközti ház kapuján, az nem nyílt meg. Kopogott a mi kapunkon is. Néhányan hallották ezt a kopogást, de nem nyitották ki a kaput. Nem tudták, ki a kopogó, mit akar, de meg életveszély is lett volna menekült zsidót befogadni. Egy nyilas autó fordult be az utcánkba, fölfedezték a zsidót, egy az üldözők közül leugrott az autóról, és közvetlen közelből agyonlőtte. Két kis piros szélű lyuk látható a bal füle tövében. Sok vér folyt ki a sebeken. Véres a hulla válla s mivel előregörnyedt, a vér a válláról lecsurgott a mellére, az ölébe, le a járdára. A járdán alvadt, megfagyott, cafrangos szélű vértócsa terül el. Fagyott vérlepény hever a hulla ölében is. A hulla arca fáradt, mintha valami keserűség áradna róla. Lassanként mintha összebbzsugorodna, bár ez csak az érzéklés csalódása lehet. A feje a hullának jobbra hajlik, mintha a vállán pihentetné, ko-

pott kalapja is jobbra csapódott, mintha mutogatná a sebeit. A ruhája is kopott, de igen jó cipő van a lábán! Az emberek nagy része kikerülte a hullát, átment a másik oldalra. Gyengébb lelkűek feléje sem mertek nézni, mások pislogtak, még vissza is fordultak, hogy tovább lássák. Bizonyára nehéz gondolataik támadtak az ember esendőségéről. Negyedik napon már nem volt a jó cipő a hulla lábán. Azt mondják, hogy egy nő jött, megállt a hullánál, majd letérdelt melléje, s gondosan kikutatta a zsebeit. A zsebekben nem talált semmit, de a cipőt lehúzta a hulla lábáról. Mialatt szorgalmas munkáját végezte, kis csődület keletkezett körülötte, megkérdezte valaki, hogy mit akar, mit csinál, a nő nyugodtan felelte: a felesége vagyok. Az egész viselkedéséből azonban nyilvánvaló volt, hogy idegen. A hulla vállát, mellét és ölét üvegcserepek lepték el. Az utca is csupa üveg. Néhol egész

üveghalmazok domborodnak. A hulla ölében a fagyott sötétpiros lepény olyan, mintha pazarul megcukrozták volna.

T. azt beszéli, hogy a Vilmos császár úton egy lóhullát az emberek megrohtak és darabokra vágták, tépték percek alatt, vitték el a húsát. Egy másik pincelakónk is hasonló esetet mondott el. Két lóhullával a Józsefvárosban ugyanez történt. Csak nyolc láb, két fej és a belek maradtak az utcán.

Tegnap délelőtt a pincében ültem, amikor óriási robbanás hallatszott. Olyan volt, mintha az egész világ összeomlott volna. A pince megingott, s a levegő homályossá vált. Azt hittem, végünk van, már omlik össze a ház, a pince, a romok elborítanak bennünket. Közeliünkben csapott le egy bomba, a sarkon, az úttest közepén.

JANUÁR 5.
PÉNTEK

Holnap este lesz két hete, hogy a város ostroma megkezdődött. Ágyúzással kezdték. Az ágyúzással nem törődünk, nagyjából veszélytelennek tartottuk. Tovább is fenn aludtunk a lakásunkban. Eleinte a gránátok északról érkeztek, a nyugat-keleti irányú utcák déli oldalán lévő házakra vágódtak. A mi szobánk ablakai északra nyílnak, lakásunk második emeleti, az előttünk lévő ház kétemeletes, helyzetünk tehát nem volt veszélytelen. A feleségem nem félt, én azonban drukoltam. Ki-kipislogtam az ablakon, nem jön-e már az a gránát. Lehetőleg a konyhában tartózkodtam, amely a lakás déli része, ablaka is délre nyílik. A lakótársaink itt tü-

zeltek is, a kiskályhában. Egyszer csak elkezdődött az ágyúzás délről is. Nyugtalanná váltam. Igyekeztem rábeszélni a feleségemet, hogy költözzünk le mi is a pincébe, mások már ott laknak. Ő hallani sem akart erről. Azt hajtogatta, hogy nem bírja el a pincét, megbetegszik ott, ő meghal a pincében. És sírni kezdett. Nem tudtam, mit tegyek. Nélküle nem akartam lemenni én sem. Egy éjjel a konyhában aludtam, karosszékben ülve. Nem is egész éjjel, hanem hajnalig, akkor bementem a szobába. A következő napon már lementem a pincébe. Levittem a sodronyágyunkat. Jól aludtam. Csak ágyúzásról tudtam, a pincét biztonságosnak véltem. Feleségem makacsul fönntmaradt a lakásban.

Karácsony után még kinyitottuk az üzletünket is, és elmentem a Pozsonyi útra, vittem a feleségem bátyjának élelmet. Ez volt az utolsó utam oda, mert lehetetlenné vált az utcán járni, már-

mint nagyobb utakat megtenni. Mind több és több ember halt meg ágyúlövédéktől. A Teréz körúton végig hullák heverték. A hullákat nem szállították el. Láttam egy ilyen hullát a Kürt utca és Király utca sarkán. Egy halott katona feküdt ott, barna csomagolópapírral takarták le. A papírt kissé föllebentette a szél, kilátszott rettentő sebe: a karját tépte le a gránát. Messziről láttam a hullát, nem mertem a közelébe menni.

Szüntelen erőszakosságomnak végre engedett a feleségem, lejött a pincébe. Lehoztuk az egyik ágyunkat, igen nagy sodronyos vaságy, ketten aludtunk benne, fejtől-lábtól. Az első éjszaka igen kényelmetlenül aludtunk. Talán azért is ment fel egy éjjelre feleségem a ház-mesterék lakásába. Ott ért bennünket a házunkra zuhant bomba robbanása. Most azután lent maradtunk.

Másodikán és harmadikán szakadatlanul folyt a bombázás. Zúgtak a re-

pülógépek és minduntalan robbantak a bombák. Éjjel-nappal, egyik gép a másik után szállt el felettünk. Különösen harmadika volt borzalmas. Úgy látszott, hogy eddig üdültünk a pincében, most azonban jön az apokalipszis, vagy minek mondjam. Negyedikén azután enyhült a bombázás és ma, úgy látszik, csak ágyúzzák a várost.

Tegnap a Nagymező utcában láttam egy galamb hulláját. Ez megint valami külön kép, különös hatással. A pusztulás általánosságát kellett éreznem. A galamb is. Minden élőlény. Senki és semmi nem menekült a gyűrűből. Foglyok vagyunk, ha nem is halálra, de megtizedelésre ítélve. Még a pincéből sem volna szabad az embernek a fejét kidugnia.

Ma reggel nyolckor keltünk fel. Az utcán tartózkodni reggel kilenctől este ötig szabad. Most G.-nénél vagyunk. Mindjárt kilenc óra után idejöttünk. G.-né lakása földszinten van, ablaka egy

háromemeletes ház keskeny udvarára nyílik. Máskor sötét, de most, a pincéhez viszonyítva, már ez a szoba is világos nekem. Napfénynél írhatok, írka-mát az ablak párkányára fektetve, széken ülve.

Az udvar csaknem négyzet alakú oblongum, hosszúsága tizenkét lépés lehet, szélessége kilenc lépés. Mivel szűk az udvar és magas a ház, a szoba biztonságosnak látszik ágyúzás ellen. Igen, most így mérünk minden helyet, ahol vagyunk. De nem veszélytelen bombázás esetén.

G.-nénél egész menhely van. A házban lakók közül többen itt alszanak, nem mernek a felső emeleten levő lakásokban maradni. Különben is az emeleteken minden lakás ablakai betörték, s a hideg elviselhetetlen. Azt hiszem, hogy a városban már alig van ép ablak. Mikor, hogyan, miből fogják majd a rengeteg sok ablakot megcsinálni? Ta-

lán esztendőkön át ablak nélkül sínylődhetünk. Már ha megérjük.

Délután újra írok. Délelőtt nagy ágyúzás folyt. Az ágyúzás hangja nem félelmetes. Az ember nem törődik vele. Sőt, én örülök, ha ágyúznak bennünket, mert én a szünetektől félek. Cél: legyen minél hamarabb vége az ostromnak!

Elmentem megnézni a boltomat. Kéthárom második emeleti lakás ment tönkre a házban, ahol a boltom van, és egy első emeleti, de annak is valahogyan megmaradt a mennyezete. Föltehető tehát, hogy a boltom sértetlen, hogy ép-ségben maradtak benne a könyvek. És ha esik majd az eső, vagy a hó olvad, nem csurog be a víz a boltomba. Az én boltommal szomszédos üzletbe be lehet menni az udvari ajtón, azt mondják, hogy az áruk megmaradtak, a berendezés is sértetlen, csak a por, a szemét nagy.

Bementem abba a házba, ahol az üz-

letem van. Egy kis látogatásra. Szóval nem nagyon élek pinceéletet. Mert mégiscsak el-elcsavargok én is. R. fél, attól tart, hogy baja lesz, nem meri tovább szabotálni a bevonulást. Ugyanis katonai behívót kapott. Az ő lakásának ablakai is betörték. Fekete papírral ragasztotta be a rájákat és gyertyavilágnál piszmog. Villany sehol nincs. Víz is csak itt-ott akad a pincében, esetleg földszinti lakásban. Nálunk csurdogál a pincében, pontosabban a műhelyben a víz. G.-né egyik vendége – mert G.-néhez is bekukkantottam – eljött velem, hogy talán nálunk kap vizet. Üveget és csöbröt hozott, de csak az üvegbe kapott vizet, azt mondták neki az asszonyok, hogy a vízzel takarékoskodniok kell.

Itt a G.-nénél lakó emberek nyilasok, legalábbis nyilasbarátok. (Kivéve persze a hamis iratokkal rejtőző zsidó lányt.) A németektől várják a felszabadítást. Különben az ostrom által kelet-

kezett helyzetet elviselhetetlennek érzik, és kétségbe vannak esve. Az egyik úr azonban, akiről azt hallottam, hogy nyilas párttag, bár ezt nem tudom, kezd eszmélni, és megkezdte az átformálódást: szidja a németeket.

G.-né főzött nekünk ebédet. Az anyagot mi adtuk. Krumplipaprikás volt az ebéd, jó volt, de a fél fogamra sem volt elég. Már az igaz, hogy keveset eszem. Feleségem takarékoskodik a készleteinkkel. Nagy nehezen kaptunk kenyeret, egy hét óta először. A kenyérhiányt úgy intéztük el, hogy részint rántott levest ettünk reggelire, az egyéb koszt-hoz meg nem kellett kenyér, részint lángost sütött a feleségem a teához. Úgy szereztem kenyeret, hogy Karcsit, aki katona, s Újpestről jár be a házunkba – még most is! –, elküldtem a pékhez, s ezért adtam neki tíz pengőt. Katonának ugyanis be lehet menni a boltba, soron kívül. A civilek, leginkább nők, sorban

állnak az utcán, és úgy várnak, esetleg egy-két óra hosszat. Ha repülőgép közledek, szétszaladnak. A sort állás szörnyű. Hetek óta sort kellett állni mindenért – ma már csak kenyérért kell, mert a péken kívül más üzlet nincs nyitva –, s velem többször megesett, hogy mire a pulthoz jutottam, a kenyér már elfogyott.

G.-né süttött nekünk kalácsot. A kalács nem sikerült. Lisztünk volt, élesztőt a házmesterné adott. A kalács nem kelt meg, lapos korong lett, mely belül olyan, mint a sár. Itthon a műhelyben vacsoráztunk, sült szalonnát, ebből a sárkorongból pirítottunk hozzá kis szeleteket.

A világításunk nyomorúságos. De még mindenfelől előkerülnek gyertyadarabok, s azoknak a fényénél főzünk, sütünk, újságot olvasunk, kártyázunk, sakkozunk. Alig látunk.

A mai nap, este hétig, elég enyhén

telt el. Kis ágyúzás volt, bombázás alig. De ez a baj. Mert ha csend van, kisebb a remény a gyors végre. Gyors vég! Tragikomikus kifejezés. No, de a mától számított gyors végről van szó. Minden nap kínszenvedés. Nem annyira a nélkülözések miatt, mert azok még nem súlyosak, hanem nehéz a lelki gyötrellem. Ha az ember beszélni hallja a többit, gyengeségében azon tűnődik, hogy nem ő-e a hülye.

Még mindig megjelenik az újság, s elkerül hozzánk is. Az újság s a jobb-oldali kibicek szerint már jön a német felszabadító sereg. Már Bicskén innen jár. Valaki, aki ezt a hírt hallja, rekedt hangon hálálkodik, valósággal bőgi: Hála Istennek, hála Istennek! Éppen mellettem. Szédülten hallgatok. Ez a gyötrellem az, amit már nem tudok elviselni. Hogy nem mondhatom meg a magam véleményét, a megfelelő goromba szavakkal, ez csaknem megsemmisít. Úgy

érzem, hogy már nincs emberi méltóságom.

Panaszkodok, látom. Kinek-kinek a maga baja fáj. Pedig milyen kicsiny baj ez, azt is tudom. Mit szenvedhetnek most mások! A munkaszolgálatosok, meg akiket elhurcoltak. Akik hajléktalanná váltak.

Az asszonyok a műhelyben főznek egy nagy tűzhelyen. A tűzhely reggeltől estig tele van rakva fazekakkal és lábasokkal. Jókat főznek, még van nekik miből. Mi gyengén láttuk el magunkat. Nem gondoltunk eléggé az ostromra, meg időnk sem volt beszerzésre. Aki nek van valamije, isten tudja mikor, hogyan szerezte, mert már hetek, sőt hónapok óta alig lehetett valamit vásárolni. Én már az utóbbi időben iparkodtam, próbáltam venni cukrot, lekvárt, gyufát, cigarettát, elemet, gyertyát, de sehol nem kaptam.

A jó fűszeres, zsíros levesek készül-

nek itt, bableves, krumplileves, lebbencsleves. Főzeléket is főznek, babot, borsót, káposztát, akad még karfiol is, amit még a legutóbbi napokban is árusított a szemközti fűszeres. Csinálnak tésztát, mákosat, diósat, darásat, sütnék fánkot, palacsintát. Van cékla, uborka, lekvár, egy asszony éppen lekváros derelyével bíbelődik. Még hús is jut olykor mindnyájunknak, legutóbb például T. úr, aki úgy szétnéz a városban időnként katonai autóval és „rekvirál” egyet-mást, annyi húst hozott, hogy minden családnak adhatott három-öt kilót. Legtöbben teát reggeliznek, plantát, nekünk még orosz teánk van.

Ma délután végre eltűnt a hulla a szomszéd ház elől. Azt hittem, hogy csodálatos eset történt, valamely hatóság elvitte. De nem, ez nem történt meg. A mi házunkból cipelték el ketten a közeli térre.

Tegnap délelőtt láttam, hogy hajtót-

ták a zsidókat a gettó felé. Órákon át vonult a menet. Megtudtam, hogy a Pozsonyi úti védett házakból viszik őket. Rendőrök és fegyveres nyilasok vegyesen kísérik a menetet. Sok ilyen menetet láttam már. Csoda, hogy száraz idő van és süt a nap. Mert eddig, ahányszor hajtották a zsidókat, mindig esett az eső. És szünetelt a bombázás! Mintha az Isten is a zsidók ellen fordult volna.

Nem tudom leírni azokat az érzéseket és gondolatokat, amik ilyenkor élnek, égne bennem. Talán a legfőbb köztük a csodálkozás. De olyan kínzó csodálkozás, hogy az ereje majdnem szétvet. Ijedt, dühre forduló, eget verő csodálkozás. Hát ez is lehetséges? Ez! Sok ezer éves kultúra, annyi író, tudós és szociológus működése után. Jézus, Petőfi, Freud után. Úristen! Író vagyok. Mit írok én ezután az *emberről*? Mert azt kell látnom, hogy az ember vizsgázott itt le. Jóvátehetetlenül, örökre.

Itt állnak az ostromlók a város alatt. Napok, legkésőbb hetek múlva fordul a kocka, és elkövetkezik a megtorlás. Nem a zsidóké, hanem a tisztességes embereké. És a gonosztevőknek még most is ez a gondjuk! Ráérnek erre, nem félnek eléggé. Ahelyett, hogy már mind bújnának a föld alá, keringenének mint az örült birkák, lőnék magukat sorra föbe, akasztanák fel magukat, ugornának a Dunába. Vajon mit gondolnak? Tudniuk kell, hogy végük van. És mégis elmennek a zsidó házakba, összeterelik azok népét, bántalmazzák őket, rabolnak, lopnak és azután hajtják a zsidókat, menetben mennek, kísérik, örködnek, szolgálatot teljesítenek. Ezt sem vártam. Általában azt kell mondanom, hogy mindig pesszimista voltam, de mindig csalatkoztam: a valóság még annál is szörnyűbb volt, mint amit vártam. Nem lehet igaz, hogy ők még reménykednek a győzelmükben. Ez lehe-

tetlen. Talán abban reménykednek, hogy sikerül megszökniök. Csak egymás előtt játsszák a bizakodót. Szuggerálják egymást, s látszólagos bizakodásukkal terror alatt tartják a jobbérzésűeket. Hiszen ha jelét adnák, hogy ügyüket elveszítettnek látják ők maguk is, abban az órában végük lenne.

Tehát a csodálkozás emészt. És a szégyen. Szégyen azért, hogy nem teszek semmit, bamba néző vagyok. Nem valósíthatom meg képzelgésemet, odaállani eléjük és felordítani: „Hej, csirkefogó, pimasz gazemberek! Mit csináltok? Megvesztetek?”

Szégyenlem, hogy az a közösségem van ezekkel a gonosztevőkkel, hogy én is magyar és keresztény vagyok. Jaj, mit mondok én, ha a háború után valahova külföldre kell mennem? Magyar! Hogyan tagadom le? Ez a szégyenérzés azonban csak felbukkan bennem, de máris elenyészik. Mert a gonosz embert

mindig megtagadtam. Nem az a felosztás, hogy van magyar és zsidó, keresztény és mohamedán, hajas és kopasz, hanem ez: van buta és gonosz ember, és van jóra való ember.

Vajon él-e még a gettóban feleségem nyolcvanegy éves anyja? Azt hittük, hogy már meg is halt. De jött egy kis csodabogár, egy Szmuk nevű ember, aki kijárhat a gettóból, mert élelem- és gyógyszerbeszerző. Ez a Szmuk ismeri a feleségem anyját, pontosan leírta, megmondta, hol lakik, és így értesítéseit ellenőrizhettük. Tőle megtudtuk, hogy az öregasszony még él. Küldtünk neki valami ennivalót, s a feleségem írt néhány soros levelet. Vajon Szmuk átadja-e a csomagot?

Az én anyám nyolcvanegy éves korában meghalt, akkor, amikor a háború már Budapest közelébe ért, novemberben. Kiszepesen lakott az öcsémnél, ágyúzták már a várost, sokat kellett rettegnie

és a pincét járnia. Ki tudja, mennyi félelmet állt ki, s milyen keveset aludt. Enni is alig tudott már. Megbetegedett, majd agyvérzés érte és meghalt. Künn voltam a temetésén. Örökre emlékezetben marad, amint ott feküdt a ravatalon. Az arca sárga volt és nyugodt. Olyan volt, mintha élne és csupán aludna, csak az orra lett egy kicsit hegyes. Sírtam a ravatalnál. Temetés Kispesten, 1944 novemberében! Bármely percben ágyúzhatták volna a temetőt!

Ma nagy riadalmat okozott a közellátási kormánybiztos rendelete, mely szerint az élelmiszerkészleteket és üzemanyagokat, fát, szenet, a házmestereknek össze kell írniok és bejelenteniök.

JANUÁR 6.
SZOMBAT

Tegnap este a műhelyben kártyáztunk. Ultimót játszottunk hármásban. Kilenckor abba kellett hagyni a játékot, mert kaszárnyai rend van az óvóhelyen, kilenckor takarodó. Én persze még fönnmaradtam, álldogáltam, ültem, vártam, unalmas volt, le kellett feküdnöm. Kettesben igen kényelmetlen az alvás.

A műhely tűrhető hely. Elég nagy, benne is laknak néhányan, azoknak jobb az elhelyezkedésük, mint az óvóhely népéé. A rendetlenség a műhelyben óriási. Szanaszét a fekvőhelyek, az asztalokon edények és evőeszközök, lomok, használati tárgyak. A vízvezeték még ad vizet. De a csap rossz, szét-

fröcsög a víz, és egy része a földre kerül. Tócsa van mindig körös-körül.

Délelőtt átjöttem G.-néhez, itt írom ezt a részletet. Otthon nem sikerült sem világossághoz, sem ülőhelyhez jutni. Éppen most repülőgép zúgását hallok. Vészes, félelmetes hang. Mintha élne a szörnyű szerkezet és rettentően haragudna ránk, jön nekünk, és meg akar ölni bennünket. Pufognak a léghárító lövegek, olyan a hangjuk, mint a sakál-ugatás. Nem hallottam ugyan még sakál-ugatást, de jó leírások alapján elképzelem. Tompa, rövid lökésű, köhögésszerű ugatás ez.

A feleségem egész éjjel nagy robajokat hallott. Három órakor én is felébredtem. Mindketten kimentünk kiszükségre. Ez is körülményes dolog. Fölkeltünk, fölvettük a felső kabátjainkat, cipőt húztunk és mentük ki, végig a szűk folyosón a feljáróhoz, ott föl a pince felső traktusába, ott van deszká-

val elkerítve a női klozetláda és egy csöbör külön a férfiaknak.

Most, hogy írok, megint dörejeket hallok. Nem tudom megítélni, hogy ágyúlövések-e, becsapódásos robbanások-e vagy bombarobbanások. Feleségem azért nem aludt, mert hallotta a szakadatlan robbanásokat, s azt hitte, hogy bombáznak bennünket.

Mellettem egy kis széken ül K. Döme nevű tizennégy éves diák és olvassa Knittelnek *Therese* című regényét. Itt a G-né lakásában. Mellette áll a nővére, az ablakhoz vonulva a világosságra, az is olvas valami regényt. Az asszonyok a konyhában főznek. A szobát fűtik, de a kályha rossz, a szoba hideg. Most gyors egymásutánban néhány óriási robbanás hallatszik. Úgy látszik, sőt majdnem bizonyos, hogy bombáznak bennünket. Néha megremeg a szoba. Alig tudok, alig merek írni. Haza szeretnék menni,

le a pincébe, de most nem lehet innen kimozdulni.

Reggel nyolckor keltem. Feleségem ágyban maradt. Elég rosszul aludtam. Döme jobban ért a harci hangok megítéléséhez, mint én, visszavonta előbbi állítását, hogy bombáznak, és azt mondja, hogy csak ágyúzás, amit hallunk.

Reggel teát főztek nekünk a műhelyben. Teát ittunk tehát és zsíros kenyeret ettünk. Kínos az ilyen reggelizés. Kell valakit szerezni, aki hajlandó a vizet felforralni, mert mondom, hogy a feleségem ágyban maradt. Nincs hol tartani az élelmiszert, az edényt, az eszközöket. Mi az ágy alatt tartunk három kis koffert, azokban van krumpli, lekvár, cukor, tea, szalonna és tészta. Egy ruhába betakarva kenyér. Az öltönyeim és fehérneműim egy nagyobb bőröndben vannak, S. földszinti lakásában. Minden más holmink fönn maradt a lakásban. Ha a lakást bomba éri, minde-

nünk elpusztul. Ha az üzletet bomba éri, az is elpusztul. Koldusok leszünk és hajléktalanok. Ki vagy mi segít majd rajtunk? Bizonyos vagyok benne, hogy senki és semmiféle hatóság. Hol van a kölcsönös segítség elvétől a mai ember, a mai magyar ember? Hatvanegy éves koromban kezdhettek-e új életet? Pedig egy hajszálon lóg az ember léte. Vagy így, vagy úgy bármely percben elérheti a végzet. Mégis, amikor bombáznak bennünket, nincsenek ilyen aggódó gondolataim. Vigyázás, óvakodás, egy kis feszültség – ez az egész.

Kimentem a műhelybe, a teát kivittem, vízforralásra valaki, egy asszony vállalkozott. Azután kellett bögre és kiskanál. Két bögrét kerítettem, nagy nehezen, mert a mieink elkeveredtek másokéval a nagy zűrzavarban. Kimostam a két bögrét a vízvezetéknel, rögtön rám szóltak, hogy ne csináljak tócsát. Kanál nem akadt. Bevittem a teát a lábasban

az óvóhelyre, ott az ágyban fekvé reggelizett a feleségem, én az ágy szélén ültem. Az abroszt elővettem az ágy alól, abban volt a kenyér. Ugyancsak az ágy alatt van a lekvárosüveg, papírral lefödve, spárga hiányában a papírt rádrótoztam az üvegre, drótot ugyanis találtam. Üvegben van a kristálycukor is. Kanál helyett a zsebkéssel kavartuk meg a teát. Mindezt a műveletet félhomályban kellett elvégezni, hajolgatva, szanaszét heverő tárgyak közt botorkálva. Mihelyt lehajoltam, rögtön jött valaki az ágyisorok közt, és szinte követelően kiáltott: Szabad? Reggelizés után mindent el kellett rakni. Hát így él az ember ostrom alatt, óvóhelyen.

Most hallom, hogy ebből a házból, ahol G.-né lakik – most nála írok –, elvittek két embert hullákat cipelni s romot eltakarítani. Városszerte sok a hulla az utcákon. Nem lehet tudni, hogy

mi a halál oka, de valószínű, hogy sok embert agyonlőnek éjjelenként.

A pincénk kettős pince mindenütt. A felettünk lévő helyiség is már pince. A műhelyt az óvóhellyel összekötő folyosó tizenöt lépés hosszú. Hát ez az óvóhely igazán föld alatti üreg. Már az maga élve eltemettetés, hogy az ember itt van. Az óvóhelyen ötvenen lakunk. Az egyik falát hadd nevezzem udvar felőlinek, a másikat mondjuk belső falnak. A belső falhoz végükkel illeszkednek az ágyak, a másikhoz oldalukkal. A gerendákba szögeket vertünk, azokon lógnak a ruhák. Az egész pince nedves, dohos. Hideg van. Az emberek nagy része náthás és köhög. Villany már karácsony óta nincs. Eleinte gyertyával világítottunk, volt bőven, most már a viharlámpákra került a sor. Csakhogy a petróleum is fogytán van. Még előke-rülegy-egy gyertyacsonk. Egyesek parafinból, sztearinból csinálnak mécses.

Nem szegény kispolgárok a pince lakói, jól felszerelték magukat még idejében. Milyenek lehetnek azonban a viszonyok a proletárházakban? Mit esznek ott? Adnak-e a társai annak valamicskét, akinek semmije sincs? És mi csoda védettséget éreznek azok, akik földszintes házak pincéiben bújtak meg? Minderről semmit nem tudok. De amikor a repülőgép zúg felénk, ilyenekre már nem gondolhatok.

Most szörnyű robbanást hallottam. Erről már Döme is elismeri, hogy bomba volt. Rezeg a ház, már folyamatos a bombázás. Elhúzódom az ablaktól. Feleségem bizonyára aggódik most, hogy nem vagyok otthon. Azt hiszi talán, hogy az utcán sétálok. A házunktól száz lépésnyire vagyok, de nem merek elindulni haza. Az utcán persze ilyenkor is járnak emberek. Ha zúgni kezdenek a gépek, beugranak a legközelebbi kapu alá. Ha robbanás történik a közelükben,

riadoznak. Amikor a veszély elmúlt, rögtön hetykék lesznek, és acsarkodnak másokra. A zsidókra. Az oroszokra. A kiállott félelem nem száll el belőlük, hanem esztelen indulattá alakul át: győzni akarnak és bosszút állni. Mivelhogy nekik, a hősöknek, a megannyi felséges úrnak, félniök kellett.

Vannak vállalkozó szellemű egyének, akik nagy utakat tesznek meg ilyenkor is. Tegnap egy fiatalember ugrott be a mi kapunk alá. A Keleti pályaudvar környékéről Budára tartott. Az ősszel én is megtettem egy-két utat a legnagyobb bombázás közben. Dolgom volt. Rendőrök és légóparancsnokok mindenütt megállítottak, és úztek volna be a házakba. Nem hederítettem rájuk, mentem tovább. Egyszer a Szív utcában ért a támadás. A riasztó jelre bementem egy nagy házba. Ott egy izgatott nő volt a légóparancsnok, okoskodni kezdett, hogy

az idegenek ide álljanak, ott várjanak, mire én azt mondtam:

– Ebből nekem elég volt, inkább ki-megyek az utcára sétálni.

Elmentem aztán egy másik házba. Az meg csillagos ház volt, a benne lakó zsidók nem fértek el a pincéjében, az udvaron álldogáltak. Ajánlottak egy jobb házat, a Szív utca és Aradi utca sarkán. Azt mondták, hogy abban a házban alig lakik tíz ember. Ide vonultam. A támadás egy óra hosszáig tartott, azalatt lenn ültem a kis légópincében, mely alig volt nagyobb egy szobánál. Ez pénteki napon történt. Vasárnap délből újra volt támadás. Azt a házat, amelynek a pincéjében pénteken üldögéltem, találat érte. Egy szobasort megsemmisített a robbanás, a bomba bevágódott a pincébe, ott robbant. Pontosabban a légóhelyiségben.

Mindenki meghalt benne.

G.-né hozott kenyeret a péktől. A ke-

nyér pocsék. Száraz kéreggel bevont kukoricalekvár.

Értem jött a feleségem, már aggódott miattam.

Itthon folytatom. Az ebéd krumpli-leves volt kenyérrel. Egy asszony adott nekünk kis kenyeret. Remek volt. Ettem még egy kis lekvárt.

Fönn jártam délelőtt a lakásunkban. Az ablakok nyitva, hideg van, a fürdőszobában a kádba belefagyott a víz. Tartalékvizet tettünk el uborkásüvegekben, az is megfagyott. Az üvegek megrepedtek. Az ember lopakodva megy föl a lakásba, ott félve mocomorog, egyszer csak bög a gép, és menekülni kell, rohanva, le a pincébe.

Az idő lassan múlik. Leginkább a műhelyben vagyok. Néha fölmegyek a lépcsőházba, küljebb a kapu alá, ott álldogálok. Mások is ott hallgatják az ágyúzást. Amikor a repülőgép hallatszík, menekül vissza mindenki a pincébe.

A műhely bonyolult helyiség, nehéz szavakkal leírni, nehéz rajz nélkül elképzelni. Kiszögellései vannak, szóval fülkéi, meg benyúló falak osztják részekre. Elég róla ennyi, kissé tökéletlenül. Az utcára föl széles, kéményszerű nyílásai nyúlnak, s azokon tejüveg ablakok vannak. Most a műhely tele van aggatva kimosott fehérneműekkel. Madzagon lógnak a ruhák, körülbelül a tűzhely fölött. Nem valami gusztusos dolog. Egy kis lé belecsöppenhet valamely fazékba.

Új rend, hogy a kapuban őrség áll, két-két nő. Az őrség arra vigyáz, hogy ne jöhessen be idegen észrevétlenül. Nehogy valami tolvaj fölmenjen a lakásokba. Most öt óra van. Ezelőtt másfél órával Csöngei kinn állt a kapu előtt. Egy nyilas és egy katona elfogott egy zsidó nőt, aki csillag nélkül járt az utcán. Vitték be a közeli nyilasházba. Amikor a házunk előtt haladtak el, a

nyilas tüzet kért Csöngeitől, és halkan megkérdezte: – Testvér, nincs ebben a házban zsidó? – Csöngei azt felelte: – Nincs. – Köszönöm – mondta a nyilas és tovább ment.

A házunk előtt néhány tréncocsi áll. Katonák lödörögnek körülöttük. Egy asszony – a házunkból – kenyeret és húst adott egy katonának. A katonát meghatotta az ajándékozás. Először pénzt akart adni az élelemért, de az asszony nem fogadott el semmit. Azután sírni kezdett az asszony, a fia miatt, aki tizenhét éves és katona lett.

A műhely tele van asztalokkal, gépalkatrészekkel, korongokkal, mindenütt edény, üveg, szita, lábas, élelmiszer, sok-sok tárgy, eszköz. Szórakoztató ez a műhely. Lehet benne nézelődni. Jobb itt, mint csupasz falak közt, félig üres szobában ülni.

Egy kis ember a házunkból nemrégén jött haza, a szomszéd téren volt sírt

ásni. Ötven hulla hever a téren. Ezeket a környékről hordták oda, holnap lesz a temetésük. A legtöbb hulla férfié, bár nehéz a nemüket megállapítani, mert papírral vannak letakarva.

Egy társunk hosszú útra indult, elmegy a Damjanich utcába, azt hallotta, hogy egy ottani gyógyszerárban lehet szevenalettátkapni. Akad ugyanis gyógyszerár, ahol most is folyik az árusítás, az udvar felől lehet bemenni.

N. beteg, 38 fokos láza van. V. is lefeküdt, ő is lázas. Talán influenzajárvány kezdődik.

A feleségem észrevette, hogy M.-éknek nincs cukruk. Azt mondta, hogy adjunk nekik. Én az előbb beszéltem M.-ékkal, és cserét ajánlottam, cukrot cigarettáért.

Elolvastam az újságot. Kétoldalas hadiújság. *Függetlenség* és *Esti Újság* összevonva. Tehát még mindig van újság. A propagandától nem tágitanak. Ha úgy

igaz, ahogy az újság írja, akkor még hat hétig leszünk a pincében, lőnek és bombáznak bennünket. Ki lehet-e ezt bírni? Az eszemmel ugyan azt számítom ki, hogy hamarább érkezik el a szabadulás. De már annyira kétségbe vagyok esve, hogy a német győzelmen kívül mindent lehetségesnek tartok. A német győzelmet azért nem, mert annyira még nem hülyültem meg.

Az előbb jött haza T. Megint be van csípve. Beszél, hangosan, mindenkire. Azt mondja, hogy előbb-utóbb úgyis meghalunk, ki két nap múlva, ki egy hét múlva. Éppen tíz perccel ezelőtt halt meg egy orvos az Andrássy úton, gránát ölte meg.

Az élelmiszerek bejelentésének kötelezettsége úgy módosult, hogy csak az egy havi készletet meghaladó mennyiséget kell bejelenteni. A házmester már összeírta a lakók készleteit. Így festenek a bejelentések: 3 kiló liszt, 2 kiló cukor,

3 kiló bab, 3 kiló borsó. Szigorú büntetéssel fenyegeti a rendelet a hamis adatok bementőit, de azért a lakók letagadták készleteik legnagyobb részét. Sokáig azért mégsem bírjuk. De hát azt mondja T., hogy számár, aki fél a haláltól, mert arra kell gondolni, hogy mi vár ránk, ha az ostrom elmúlik. Éhínség, járványok, betegség, nyomor, hajléktalanság, fázás, elhurcoltatás. Ostobaság, mondja, hogy a szegényember ragaszkodik az életéhez.

Érdekes a gondolkodása. Azt tartja, hogy a szegényemberre vár sötét jövő. A gazdag majd megint csak kivágja magát a bajokból.

Az ilyen mélabúnak valójában örülni lehet, mert T. naponként kijár a pincéből, elmegy a külvárosba, és így tájékozottabb a hadihelyzetről, mint mi. Ma, úgy látszik, valami olyasmit hallott, ami neki nem tetszik, tehát nekem jó.

Azért el-elfog a lehangoltság. Most,

este hatkor, szinte reménytelennek látszik a helyzet. A pince napról napra unalmasabb. Szellemi, lelki élet semmi. Már nem is gondolkozom, nem mozdul az agyam. Nem merek gondolni a hozzánk tartozókra. Például öcsémre, gyerekeire, akik Kispesten laknak. Bár azt hiszem, előnyük, hogy ott laknak. Hamarabb szabadulnak ki ebből a pokolból. De mi lehet vajon a barátaimmal? Dr. Hollóssal, Gergely Bélával, Kováccsal? Mi van Sándor Kálmánnal, Kovácsnéval, mi van a feleségem egész családjával? Gyuszi, a feleségem unokaöccse még megvolt karácsonykor. Ide jött a házba, kapott egy kis ennivalót. Őt svájci védett házban helyeztem el, de kijárt, járt az utcán, valami fantasztikus egyenruhában, kakastollas kalappal. Aki át is éli ezeket a szörnyű időket, mi csoda lélekkel él majd azután? Az, akinek kedvencei, családtagjai elpusztultak.

JANUÁR 7.
VASÁRNPAP

Éjjel jól aludtam, bár sokat köhögtem. A pince nedves, a kenyér napokon át nem szárad meg, a papír szinte lucskossá válik, az ágy alá a földre letett bőrrönd korhadni kezd, az ágynemű párárs, olyan, mint a lázas, izzadó betegé.

Senki nem hordja fel szellőztetni az ágyneműt. Általában nem védekeznek a fertőző betegségek ellen. Nem látok elégséges tisztálkodást. Mosdást a műhely vízvezetékénél igen, de mást nem, például porolást, kefélest. Mi lesz, ha a tiszta fehérneműek mind szennyesekké válnak? Nincs váltás, mosni itt alig lehet vagy szárítani, vasalni.

Milyen állapotok lehetnek például egy józsefvárosi földszintes proletárház-

ban? Hiszen ott a pince is alkalmatlan, szűk odú, fölötte nincs magas épület, óriási a veszély. A munkából élő szegényeknek élelmiszer-tartalékjuk sem lehet. Ha az ember el akarja képzelni, hogy mi van ilyen helyen, megáll az esze.

Tegnap szóltam házbeli illetékeseknek, hogy a tisztálkodási propagálást el kellene kezdeni, de talán kényszerrendszabályokra is szükség van. Védekezni kell a tetű ellen. Tetű, illetve tifusz, ez a legnagyobb veszély most. Úgy látszik, egészen hiába beszéltem.

Kínosak a szükségelési viszonyok. A felső pincében, a lejáratnál levő helyiségben van egy kló és egy csöbör. Oda kell éjjel kimenni. Hideg van. Messze esik az óvóhelytől. Némelyek nappal feljárnak a házmesterék földszinti lakásának klójába. De víz nincs, az öblítő nem működik. A műhelyből visznek fel vizet csöbörben. A műhelybeli vízveze-

tékből csak vékony sugár folyik. Ha ez sem lesz, az lesz a tragédia. Akkor aztán se főzés, se mosdás, semmi.

A hadihelyzetről összevissza beszélnék tücsköt, bogarat, nem érdemes senkit meghallgatni. G.-né kétségbe van esve, attól fél, hogy még hetekig tarthat az ostrom. Akkorára elfogy mindene. A nála lakó I., aki hamis iratokkal rejtőző zsidólány, szintén egészen levert. Űl a sötét szobában, ásítzik, fázik, nincs kedve semmihez, olvasni sem tud, és alig beszélgetünk.

T.-től kapott az egész óvóhelyünk disznóhúst. Hogy hogyan szerezte, az az ő dolga. Ma disznópörköltet ettem tarhonyával. Élvezhetetlen volt, mert hiába áztatta a feleségem sokáig, sós maradt. Kaptam T.-től egy doboz hercegovina-dohányt is, most néhány napra van cigarettám.

A mai nap eddig csöndben telt el, aránylag. Délelőtt volt valami kevés

ágyúzás. Hát ez az érdekes: ha folyik a támadás, akkor az a baj, ha meg szünetel, akkor beáll a reménytelenség.

A cigarettát dohányból sodrom, azaz kész cigarettám már nincs. Szerencse, hogy még maradt kevéske cigaretta-papírom. Azért van hiányom mindenféle szükségleti cikkben, mert már hónapok óta nem lehetett vásárolni semmit. Ezért nincs elemem a zseblámpáimba, nincs gyufám, cigarettám, dohányom, öngyújtóm, gyertyám. Karácsony előtt kártyát akartam venni, már azt sem kaptam. Alig van valamink. Van fél üveg lekvárunk, húsz deka tésztánk, két kiló babunk és ugyanannyi borsónk, harminc deka szalonnánk, kevés teánk, cukrunk, lisztünk és – vége! De nem is vártunk hosszú ostromot. Nem hittem, hogy ezek a csirkefogók ilyen sokáig tudják a bőrüket védeni. Ha erre számítunk, talán jobban iparkodtunk volna, meg aztán eszünkbe jutott volna,

hogy kerülő úton segítsünk magunkon: hoztunk volna a boltunkból különféle papírárut; csomagolópapírt – abrosznak például –, papírszalvétát, klópapírt, zsírpapírt és cseréltünk volna, kaptunk volna dohányt és gyertyát, talán elemet is.

T. nagy szerencséje a háznak, általa jutunk sok mindenhez. Remélem, hogy derék embertársaim illő módon hálátlanok lesznek majd hozzá, mihelyt ki kerülnek a pincéből.

JANUÁR 8. Már valahogyan véde-
HÉTFŐ kezünk a tetű ellen.
Nem túlságosan persze.
De én eléggé.

Hallom, hogy az oroszok már Kőbá-
nyán vannak. Én is kiabálhatnám, hogy
hál' Istennek, de nekem hallgatnom
kell. Annál is inkább, mert ha hallgatók
is, mind átlátnak rajtam. Ehhez képest
még elég tisztességesen viselkednek.
Értesüléseim a külvilágról még mindig
rosszak, legalábbis hiányosak. Iksz teg-
nap kissé elernyed, mert elárulta, hogy
más irányban az oroszok már a Hun-
gária körúton vannak. Ebben a percben
érkezett hír arról, hogy a Dunántúlon
a németek ellentámadásba kezdtek, s
visszafoglalták Bicskét, Dorogot és

Nyergesújfalut. Nagy az öröm az óvóhely népénél. Makacsul a németektől várják üdvösségüket.

Ma délben egy női hullát vittek el a házunk előtt hordágyon. Nők cipelték a hordágyat, egyik így szólt a másikhoz: „Vigyázz, le ne essen, mert darabokban van úgyis, szegény.”

Mindinkább foglalkozunk a tisztaság kérdésével. De csak tárgyalunk róla. Tárgyalásokon pletykálnak egymásra a derék lakók. Különösen a klozett foglalkoztatja a közvéleményt. Takarítani a klozettot, óvóhelyet, műhelyt, tűzhelyet senki nem akarja, mindent a vicinétől várnak, annak a munkáját meg nem akarják megfizetni. Olyan emberek, akik akármennyi pénzt adnának egy kis csomag cigarettáért, sokallnak a vicinének minden pengőt.

A hús még mindig sós. Ma karfiolos becsináltat ettünk. Hogy az asszonyok

honnan szerezték a karfiolt, arról fogalmam sincs.

Nagy az öröm már megint. Mert látták, hogy német repülőgépek ejtőernyővel csomagokat dobáltak le. A csomagokban muníció és gyógyszer van, no, ettől most már megnyerik a háborút. Az újság olvasása is általános örömet keltett: a németek a budai oldalon sikereket értek el, már az újság szerint, visszafoglalták Esztergomot, Komáromnál pedig átkeltek a Dunán. Már megint „győzni fogunk!”.

A kapuban álldogáltam. Megállt melletttem egy fiatal, elég csinos nő. Bűdös volt.

Utcánk most már tele van katonai járművekkel. A guta majdnem megütött, amikor megláttam ezeket a tragacsokat. A közelünkben meg valami légelhárító ágyú kezdett működni, iszonyatos volt. Mindez dühöt kelt bennem, de meg félelmetes is, mert annál inkább

a mi tájékunkra vethetik az ostromló gépek a bombáikat.

Egy órától kettőig őrségen voltam a kapuban, feleségem helyett. Ő fekszik. Az ágy már egészen nedves, több ennél: dohos.

Minden öt percben figyelmezteti az embert valaki valamire: Tessék arrább állni; ne tessék odaülni; a vízvezetékét ne tessék folytatni; jaj, most ne mosdjon itt, kérem.

Ülök egy kis asztal mellett és lámpavilágnál írok. Oda jön egy asszony, és így szól: – Nagy úr, el ne törje ám azt a lámpát, mert baj lesz. – Azt mondtam neki, hogy mondjon még néhány ilyen okosat. Erre mentegetődzött: a lámpa az övé, vidékről hozta, ha eltörik az üvegje, vége, nem lehet pótolni. Hát neki is igaza van.

Ilonka azt mondja, hogy a gettóban már járvány van, és hogy a vizet, ami nálunk a műhelyben, máshol egyes he-

lyeken a földszinten még folydogál, a Dunából kapjuk, és esetleg tifuszos. Amint ezt hallottam, rögtön szomjas lettem. Pedig azt is elhatároztam, hogy ezentúl csak forralt vizet iszom. Keresem edényt a vízforraláshoz, de nem találtam. Az edények másokéi, s mindegyikben volt valami. Célozgattam Ikszné előtt a szomjúságomra, de nem kínált meg borral. Ő azt ivott.

T. nélkül alig bíránk ezt a pinceéletet. Ő szerzett nekünk petróleumot, gyertyát, húst, elemet; ma hozott rengeteg leveles dohányt, szétosztotta, mindenki kapott két kilót. Ingyen, persze.

Némelyek egész nap feküszenek, esetleg alusznak is. Valaki hivatalba jár – katonai beosztása van –, délelőtt tízig alszik, délután is lefekszik néhány órai szundikálásra.

Különös félelem senkin sem látszik. Szomorúság sem. Az emberek beszéde

nem árul el aggodalmat vagy szomorúságot. De ami látszik az embereken, az felszín. Bizonyára félnek is a veszedelemtől, és aggódnak a jövőtől.

M-i az első emeleti lakásában lakik mindmáig. Nem költözik le a pincébe. Sétál is az utcán. Úgy látszik, vakon bízik a jó szerencséjében. Vagy nem nagyon bánna, ha meghalna. Lehet, hogy bátor ember. Följárok esténként hozzá kártyázni. Néha. Pénz nélkül játszunk, vagy alsóst vagy tartlit. A lakása jéghideg. A kályha mellé ülünk, télikabát van rajtam. M-i meggyújt egy jó mili-gyertyát, s megy a játék.

Lenn az óvóhelyen van egy hőmérő. Megnéztem, nyolc fokot mutatott.

Az este, nem sokkal lefekvés után, észrevettem, hogy a folyosón éjjel állandóan égő lámpa elaludt, és vaksötét van. Sötétben lenni nekem nagyon kínos. Ezt már tudják itt rólam. Egy fiatalasszony észrevette, hogy kínlódok, szót-

lanul segített rajtam. Fölkelt és megcsinálta a lámpást. A hiba az volt, hogy rövid lett a bél, s nem ért bele a petróleumba. Másik lámpát szerzett, abba belet tett, a bél széles volt, ollót vett elő, a bélszélet levagdalta. Közel fél óráig dolgozott, míg újra jó lett a lámpa, s világított a folyosón.

A szélcsend itt a város belsejében még tart. Különben az egyik fiatalember, aki a Ludovikában járt ma, elmondta, hogy az oroszok már a Népligetben vannak és Kispestet elfoglalták. Öcsémre gondoltam. Nem tudom, hogy Kispesten maradt-e ő és családja. Nem tudom, hogy élnek-e még. Azt is halom, hogy igen nagy méretű a város keleti részének a bombázása.

Zsebkendőhiány fenyeget. Feleségem beteg, fekszik, úgy látszik, nekem kell kimosnom néhány zsebkendőt.

JANUÁR 9.
KEDD

A hangulat változó. Sehol nincsenek a németek, akik Bicskét és Esztergomot visszafoglalták. Kitör az emberekből a sóhajtás. G.-nénél vagyok, itt írok. Itt különösen a zsidólány kétségbeesése nagy. Én is el-elcsüggedek. Nem tudom a lányt kellően vigasztalni. G.-né kiment a kenyérért. Most érkezett vissza és elmondja, hogy nagy csoportokban viszik a zsidókat a védett házakból a gettóba.

Mit is akarnak ezzel a gettóval? Jót nem, az bizonyos. Csak valami sötét céljuk lehet. Nem lehet mást gondolni, mint hogy meg akarják a zsidókat ölni. A gettó maga, a zsidók összezsúfolása, az éheztetésük, az eszközeiktől való

megfosztásuk, ez már gyilkosság. A zsidók egymás hegyén-hátán laknak, nincs mit enniök, fáznak, piszkosak, megbetegítheti, megölheti őket a megalázottság és a folytonos félelem is.

Csak bámultam, amikor december elején láttam, hogy a gettóba vezető utcákat bedeszkázzák. Megállapítottam, hogy tökéletesen megőrültek. És aki velük tart, aki a hívük, az mind örült. Még az a munkás is, aki a deszkázást végzi. És most még mindig hurcolják a zsidókat a gettóba!

Tegnap este fenn voltam M-inél. Kártyáztunk. A két Sz. fiú abbahagyta a velem való ultimózást.

Az óvóhelyen napról napra gyakoribb a zsörtölődés. Nehéz a rendtartás és a tisztálkodás. Fogy, szakad, piszkolódik minden. Ma lesz hat tiszta zsebkendőm. Nagy dolog.

Ma már több mint két hete, hogy az ostrom folyik. Azt hittem az elején,

hogy két-három napig tart majd. De nemcsak hogy nem adták fel a várost, hanem legyilkolták az orosz parlamenteket. Erről persze nem írt az újság, és erről nem csevegtek derék pincetársaim. De az oroszok röpcédulákat dobáltak le repülőgépekről, s azokon tudatták a rémtettet.

Tíz napja vagyok a pincében, feleségem egy hete.

Roszul aludtam. Kínos dolog kettesben feküdni. A lámpa éjjel elaludt, teljes volt a sötétség. Alig van már néhány napra petróleuma a háznak. Gyertyacsonk is alig akad. Nemsokára szakadatlan sötétségben kell lennünk.

Házunk tája tele van német katonákkal. Ha ezek a szorgalmas és ügyes emberek a jón munkálkodnának, micsoda üdvösség származna abból! De ha a jón kellene nekik fáradniok, talán nem is lennének ilyen szorgalmasak. Most általános emberi hibáról is beszélek. Tud-

juk mindnyájan, hogy amikor egy nagy területet valami természeti csapás ér és kitör az éhínség, szedi áldozatait az éhhalál, emberhúst esznek a megszorultak, akkor elindul valami nemzetközi segély, de mindig kis méretű, már a szükséghez képest, és lassú menetű. Amikor pedig meg kell rohanni egy területet és ott pusztítani, ölni, hódítani, hatalmaskodni, akkor milyen villámgyors a tempó, milyen óriási a buzgalom!

Még mindig tart a szélcsend. Itt-ott néhány belövés. Nem értem, hogy ez a csend mit jelent. Az emberek persze kombinálnak, kénytelenek vele. Üres locsogás, amit beszélnek.

A külvilágról jóformán semmit sem tudok. Nem tudom, mi van az öcsémmel és családjával. Mi van a feleségem családjával. Azt tudom, hogy a hűgát elhurcolták még július elején. A nála lakó albérlő közlése szerint egy Szur-

mayné nevű alezredesné feljelentette, hogy angolbarát kijelentéseket tett. Idézést kapott a svábhegyi magyar politikai rendőrségtől. Az idézésen ez állt: „A saját érdekében jelenjen meg.” Föl is sétált gyalogosan a Svábhegyre, nyári ruhában, felsőkabát nélkül, fatalpú szandálban. És nem jött többé haza. Feleségemnek kiheverhetetlen bánata ez a szomorú eset. Nem győzőm vigasztalni, de nem is igen tudom. Nem mondhatok neki okosabbat, mintha egy pap beszélne hozzá. Ilyesmiket: – Úgyis meg kell halnunk mindnyájunknak, csaknem mindegy, hogyan hal meg az ember. Mindegy, hogy szadista embertársai ölik-e meg vagy valamilyen gyilkos betegség. Csak éppen azt nem mondom, hogy: – Kifürkészhetetlenek az Úr útjai.

Mi van például Veres Péterrel? Simándy Pállal? Gergely Bélával? Laczkó dr. majdnem szomszédom,

mégsem látom soha. Azt sem tudom, lehet-e még telefonálni. Azt hiszem, hogy nem. Hogyan is lehetne? Most megkérdezem erről I.-t, aki a közelemben ül. Azt feleli, hogy fogalma sincs róla. Általában helyes felelet csaknem minden kérdésre ez: – Fogalmam sincs róla.

Feleségem azt mondta: – Jó, hogy anyád meghalt. Idejében halt meg, mi-nek kellett volna ezt átélnie?

A kávéházak, vendéglők, trafikok, egyéb boltok zárva vannak. Ez természetes. Bár igaz, hogy karácsonykor még az Abbáziában ebédeltem. De éppen aznap a kávéház elé vágott egy gránát. Most elmegyek a gyógyszertárba.

Az eddigi részletet G.-nénél írtam. Úgy látszik, nála van a dolgozószobám. Onnan elmentem egy patikába, zárva volt. Egy másikba, ott nem kaptam gyógyszert. Csaknem üres a raktár.

Benéztem a házba, ahol üzletem van.

Ott lakik a pincében P. Anna, az alkalmazottam. Nem volt otthon. Ilyenkor is csavarog. Nincs nyugalma egy helyben maradni.

Kerestem a szemközti házban Laczkó dr.-t. Nem volt otthon. Ő nem hajlandó sem bújni, sem a pincébe költözni. A házbeli fiatalember ismerősöm rendes ember. Rémülten közli, hogy rossz híreket hallott: a németek megint megnyitották a Bécs felé vezető országot.

Hazajöttem. Igen, az ember csak úgy jön az utcán, azt hiszi, hogy ha repül feléje egy lövedék, majd elugrik előle.

Az ebéd még nincs készen. Pedig szörnyű éhes vagyok. Mindig éhes vagyok. Kevés, amit etetek. Főznek, sütnék a műhelyben, jól élnek. Az egyik asszony például ezt készítette ebédre: krumplilevest, borsófőzeléket, fasírt-húst és tarhonyát. Még hozzá jól főz, és van elég zsírja. Nem mondom, hogy

gyönyörűség látni, mikor mások jól esznek és mi éhezünk. Megkínálni mást – ez ritka eset.

Azon is töprengnek, hogy nem lehet-e mégis telefonálni. Mert telefonálnék Kispestre dr. Tóth orvosnak, akivel szemközt lakik az öcsém. Élnek-e, megvannak-e? Elég nagy számárság ez a telefonálási ábránd, mert a telefonkészülékek már mind elpusztulhattak.

Sokat gondolkodom dr. Hollósra. Ő olyan kiváló ember, hogy még szerencséjének is kell lenni. Bízom a szerencséjében. Gergely barátomra szinte nem is merek gondolni. De mi lehet Pogánnyal, aki Szentendrén lakik, ott még most is németek vannak, és ő közismert kommunista. Nem hurcolták-e el?

Az ágyneműnket úgy szellőztetjük, hogy felhordom azokat a lakásba. Nem kis munka. Hogyan lehetne egy kis gyertyát szerezni?

Esik a hó. Egészen szép lenne az ud-

var, az utca, ha valami szép is lehetne ilyen förtelmes világban, amelyben az emberek gonoszsága beszennyezi a természetet is.

Ezt a részletet a műhelyben írom, egy óra tájban, az asztalnál ülve kis pislogó fényű lámpásnál, nem is látom, amit írok.

A zsebóráam megállt. Felhúztam, akkor sem indult meg. Úgy látszik, ennek is vége van.

Délután három óra az idő. Másoktól hallom, mert, mondom, az óráam elromlott. Szörnyen unatkozom. Roszszabb ennél, elkeseredett vagyok. Meddig tart még, Úristen? Milyen jó lenne az időpontot tudni! Akkor talán azt sem bánnám, ha márciusig tartana. Naponként számolhatnám, hogy egy nap elmúlt, már csak ennyi meg ennyi van hátra.

Dr. Laczkót megint hiába kerestem. Azért szeretnék vele találkozni, mert ő

orvos, jár mindenfelé, talán tud valamit. Hallom, hogy egy Eötvös utcai házban rejtőzködő zsidók után kutattak a nyilasok. Egyet találtak, azzal indultak, hogy elviszik, de már a kapuban agyonlőtték.

Nagyjából csend van. Az emberek tesznek-vesznek, őrt állnak, unatkoznak, sokan fekszenek, alusznak is; a nők egy része főz. Disznóhúst és krumplit ebédeltem, jó volt, elég volt. Vízet nem akarok inni.

JANUÁR 10.
SZERDA

Tűrhetetlen ez a helyzet. Tegnap este nagyon szomorú voltam. Magamban ültem egy sarokban. Tompa aggyal, gondolatlanul. Lelkierőm elhagy. Félek, hogy egyszer csak, végleg elvesztem a türelmemet, és nem bírom a pincét. Ha kint vagyok a napvilágon és azután lejövök, egy ideig semmit sem látok. Pedig el lehetett volna ezt a pincét, az egész ostromot kerülni. Több tervem volt, feleségem miatt nem vállalkozhattam egyikre sem. El kellett volna még októberben utazni keletre, az oroszok elé, vagy ami a legjobban tetszett nekem, ősszel még le lehetett volna utazni a budai oldalon Kisapostagra, ez a Duna partján van, onnan éjjel ladikon

át kellett volna menni Apostagra, ott oroszok vannak.

Egy-két ismerősömnek elmondtam ezt a tervemet, senki sem helyeselte. Azt mondták, hogy az orosz őr lelőne. Miért lenne mindenhol ő? És ennyi veszélyt kockáztatni kell a szabadságért.

G.-né amerikázza a kenyérvásárlást. Már a pékhez átmenni is lusta. Nem is kérem többé erre a szívességre.

Feleségem napról napra soványabb.

A konyha takarításáról vitáztak az asszonyok, nem tudtak megegyezni. Legtöbbnek sérelmes a takarítás. Alacsonyrendű munka, csak proletárnak való. Azt a tervet agyalták ki, hogy takarítson a viciné, fizet neki mindenki öt pengőt egy hónapra. Így számították, hogy egy hónapra. Ez nem sok, de hát a viciné dolgos asszony, ő talán élvezi is a munkát. Van persze olyan nő is, aki nekilát a söprésnek, padlófelmosásnak.

Az apró viszálykodásoktól eltekintve,

jól megférnek egymással a lakók. Nem hiszem, hogy mindenhol ilyen tartós a békesség. Elképzelem, hogy civakodnak, marakodnak máshol, fenyegetőznek, föl is jelentik egymást. Ha már egyszer zúg a gép s halállal fenyeget, mit lehet mást tenni, mint följelenteni a másikat, hogy nem bízik a végső győzelemben.

Négy zsidó nő lakik óvóhelyünkön és egy kis zsidó fiú. Nem tudják róluk a többiek, hogy zsidók. Igen csendesek, visszavonultak, minden konfliktustól tartózkodnak.

Az utcánk már valóságos katonai tábor. Ma reggel a kapunk előtt két német autó állt meg, félig a járdán, valami rádióautók lehetnek, zúgnak, rezegnek, fene tudja, mik. Házunk, lakásunk, életünk még nagyobb veszélybe került. A házbeli nőknek persze tetszenek a német katonák, és igen barátságosak hozzájuk.

Alig bírok írni. Nem jutok helyhez és világossághoz. Ma tovább aludtam, mint máskor, hát már nem mosakodhatom meg. Úgy nyüzsgöttek a műhelyben, hogy nem jutottam a vízvezetékhez. Délután sem, és még mindig nem mosdottam.

Mindenki a németektől várja helyzetének jobbra fordulását. Hogy mégse legyek igazságtalan, hát jó, így mondom: majdnem mindenki. A német felmentésben reménykednek. Dum spiro, spero. Amíg élek, remélek. Majd ha a felmentés végleg elmarad, akkor új remények szállják meg őket. No, de ez az ő dolguk. Részemre azonban sehol, sem égen, sem földön, semmi jó jel.

Tegnap este M.-inál voltam, első emeleti lakásában. Kártyáztunk.

Nehezemre esik a korai lefekvés. Nem tudom megszokni. Ha egyszer elaludtam, akkor a legtöbbször jól alszom, akárhogyan bombáznak is ben-

nünket. Érdekes, hogyan adom át magam az illúziónak. Lenn vagyok a pincében, nem látom a repülőgépet, tehát – az sem találhat meg engem. Nem is férkőzhetik hozzám. Strucc vagyok, amelyik a fejét a homokba dugja. Pedig tudom, hogy az egész óvóhely nem sokat ér. Ha az udvar felől a ház tövébe vág a bomba, akkor a pince egész népe meghal. Nem is lehet rossz, ha az ember meghal. Csak az élve eltemettetés, ez a szörnyű rém.

Ma elveszett a finom szappanunk. Kerestük, nem találtuk. Lopásra gyanakodtunk. Nem egészen alaptalanul, mert az óvóhelyen el-eltűnik egy és más. Az igaz, hogy néha megkerül, ami eltűnt, de néha meg nem kerül meg. Mi a szappant később megtaláltuk. Nehéz itt rendet tartani, nincs hely, minden egymás hegyén-hátán hányódik.

Az emberek nincsenek túlságosan kétségbeesve. Némelyiknek az egész ed-

digi kaland meg se kottyán. Vannak, akik viccelnek, nevetgélnek, egymást heccelik, mulatoznak is. Olyan nyugodtan kártyáznak olykor, mintha a leg-tökéletesebb békében lennénk valamely kávéházban.

G.-nénél újságolják a lakók, hogy a németek „felszabadították” a bécsi országot. Szóval ugyanaz a hír, amit már tegnap hallottam. A zsidólány, aki mondtam már, hamis iratokkal mint keresztény lakik itt, felsóhajt. Hála Istennek! És lopva rám néz. Hamarosan kettesben maradunk. Azt mondja:

– Látja, mit kell az embernek csíni? Hogy az életét mentse.

– Látom. Csodálom magát. Ilyesmire én nem lennék képes.

– Muszáj.

Én legfeljebb hallgatok, mint ahogy most is hallgattam.

– Pedig ezek a hallgatásból is értenek.

– Tudom.

Az utcán való agyonlövésekről még viccelnek is a pazarkedélyűek. Ezt hal-lom például, mint mosolyra készítő ki-szólást: „Állj! Ki voltál?”

Fáradt és ideges vagyok. Én is sová-nyodok, a ruháimon veszem észre. Szép zöld is lehetek már. Ezt azonban csak feltételezem, mert tükörbe nézegetni nem jut eszembe, nincs is rá alkalom.

Mi lehet Apostagon? Mi van Miklós bácsiékkal? Azoknak már jó. Ha ugyan tudatában vannak a jó dolguknak. Vörös Gyula még karácsony előtt megnézte a falut. Úgy, hogy leutazott a Duna jobb partján, éppen a parti dombon fekvő Kisapostagra, onnan átnézett látcsővel. Azt beszélte, hogy a falu megvan, nagy-jában ép, alig egy-két sérült házat látott. Emberek is jártak-keltek.

Egy fiatalasszony már két hét óta ol-vas egy könyvet. Mitchel *Elfújta a szél* című regényét.

Vajon van-e itt az óvóhelyen nemi

élet? Van-e kedvük, lelki képességük az embereknek szeretkezésre? Találnak-e rá módot? Hiszen össze vagyunk zsúfolva, nincs elrejtőzési lehetőség. Én nem látom nyomát sem a nemi életnek. Viszont egy férfiről és egy fiatalasszonyról azt mesélik, hogy rajtakapták őket, mégpedig éppen in flagranti, állítólag a lépcsőházban.

JANUÁR 11. Feleségem azt mondja,
CSÜTÖRTÖK megint, hogy egész éjjel
nem aludt, folyton nagy
robbanásokat hallott. Mások meg azt
állítják, hogy csak reggel felé volt némi
bombázás. Úgy vagyok ezekkel a han-
gokkal, hogy egyszer egy gyerek ült egy
ládán, lábával időnként megütötte a lá-
dát, s én a hangokat robbanásoknak
hallottam.

Most folyik az ágyúzás, repülőgépek
is zúgnak néha, s bombát is dobnak.

Tegnap este sakkoztam.

Kenyerünk már alig van, de most
nem megyek G.-néhez, nem ajánlatos
künn járni.

A gyógyszerertárba sem mehetek el.
A gyógyszerertárat már említettem. Sze-

venalettát, aszpirint és adrianolt szeretnék venni. Most jut eszembe, úgy látszik, nem volt alkalmam feljegyezni valamit. Amikor a napokban a közeli gyógyszerertárban jártam, persze hasztalanul, volt ott egy nő, s az beszélgetett a gyógyszerésznővel. Azt mondta, hogy mindjárt be kell csukni minden kaput és ablakot, senkinek sem szabad az utcán mutatkozni, mert óriási felvonulás lesz, megérkeztek a németek. No, nem állhattam meg, hogy közbe ne szóljak:

– Hát ezt meg hol hallotta?

– Egy úr mondta az előbb.

– Hogyan lehet ilyen marhaságot elhinni?

A nő ellenségesen nézett rám, és nem felelt.

– Miért kellene akkor még az ablakokat is bezárni, ha a maguk kedves németjei vonulnának föl? Mondja meg annak az úrnak, hogy máskor okosabbat hazudjon.

Megvallom azonban, hogy sietve távoztam a gyógyszerertárból.

Van még egy darab tíznapos kenyerünk. Nem száraz, dehogy száraz. Sőt nedves. Minden nedves itt. A dohány, a cigaretta is megnedvesedik. Csodálom, hogy az irkámba még lehet írni.

Úgy látszik, hogy megint megélénkült a harc. Hogy ugatnak ezek a közeli légelhárító blöffök! Mert azok. Tud valaki esetet, hogy a légelhárító ágyú eltalált egy repülőgépet? Még az ő ugatásuk is szélhámosság.

Hiteles híreket persze nem hallani. Valaki a pincénkből kijár az Amerikai útra. Mondjuk így: hivatalba. Eddig naponként kijárt. Hát az istennek sem mondana jó hírt. Nem képes rá. De nemcsak mondani nem képes a jót, hanem, úgy látszik, észlelni sem. Mi a helyzet? – kérdezem tőle esténként. Hátha egyszer elernyed és megnyílik a szája. De nem, ő szilárd, ő tántorítha-

tatlan. A felelete mindig ez: Fogalmam sincs semmiről. Ez a felelet persze ilyenformán szól nekem: Az ön számára nincs közlenivalóm. Pedig látom a drukkját, az ideges lábrázását, a gondterhes ábrázatát. De hát neki fogalma sincs semmiről. Rajta is kaptam már, hogy mások számára, akikkel jobban megértik egymást, van híre. Összebújnak és suttognak. Ha elhallgatnak, komoran néznek a földre.

Lesz zsebkendőm! Hat darab szárad a műhelyben kifeszített madzagon. Nagy eredmény. Tiszta zsebkendő, valóságos üdülés.

Az asszonyok főznek. R.-né tulajdona a tűzhely, ott áll és buzog mellette reggeltől estig. Nem élnek rosszul a pincetársaim. Látok egy ebédet: leves, hús – még mindig hús! – krumplival és babfőzelékkel.

Az éjszaka cifra kórust hallgattam sokáig. Az egész óvóhely köhögött. Csak-

nem mindenki hurutos. Van egy ember itt, aki órák hosszat köhög egyfolytában. De úgy, hogy majd kiszakad a tüdeje. Én is köhögök. Ha véletlenül csend van, és akkor lep meg a köhögési inger, fejemet a dunyha alá dugom, hogy ne zavarjak másokat. Óriási légcsőhurutom van. Minden lélegzetvétel karcolón bántja a légcsövemet, s ha köhögök, fáj. Izzadok, soványodok. Itt a pincében ez az állapot nem is fordulhat jobbra. Úgy gyógyítgatom magamat, hogy fölmegyek a lépcsőházba, és ott állogálok minél többet. Az orrom bedugulása ellen használom az adrianolt. Alig tudok lélegzeni. Egy éjjel háromszor is ki kell gyújtanom és a szerrel pepecselnem.

A zsidó nők igen okosan viselkednek. Van egy köztük, aki csaknem mindig a díványán hever vagy ül, szótlánul jön-megy, szinte észre sem veszi senki, hogy létezik. Az arckifejezése szerint nem szomorú, nem vidám, rendkívüli az ön-

uralma. Egy másik túlságosan függő viszonyban van egy családdal, akik nagy pénzekért bújtatják. Ez is halk, úgy jár, mint az árnyék, és mindent eltűr. Az asszony, akinek a lakója, illetve védettje, néha azt kívánja tőle, hogy a cipőjét fűzze ki.

Vannak az óvóhelyen a zsidókon kívül olyanok is, akikre nem lehet ráfogni, hogy a németeknek drukkolnak. Ezek azonban hallgatnak, s ha mégis hozzá kell szólniuk az eseményekhez, kertelnek. Félnek kissé, pedig nem forradalmárok, csak éppen józan eszük van, s tisztában vannak a helyzettel. A németbarátok annál szabadabban jártatják a szájukat. Egy csöppet sem feszélyezi őket a lassan, de elháríthatatlanul feléjük zúduló vég. A gonosz ember mindig bátrabb és aktívabb az emberségesnél.

A gyerekek jól bírják a pincét. Játsszanak, futkosnak, nekik szórakozás az egész.

I. azt mondja, hogy a Hernád utca egy házában, ahol Dr. H. lakik, tifuszeset fordult elő. Tetűt a mi pincénkben még nem találtunk, de I. szerint bolha van elég. A tisztaság nem túlságos. A pince levegője förtelmes. Van egy szellőztető nyílás, de azt alig nyitja ki néha valaki. Propagandám hiábavaló volt, nem kefélik a ruhájukat. Talán az egy Cs.-t kivéve.

A ruhakefélés is elég bonyolult művelet. Én fölmegek a lépcsőházba kefélni. Ott levetem a télikabátomat, és – nincs mire fölakasztani. A kezemen kell tartani, mialatt kefélem. A télikabát mindig rajtam van, a hidegben nem lehetne másképp megmaradni.

T. beszéli, hogy tegnap látott zsidókat, akiket a Pozsonyi út tájáról hajtottak a gettó felé. Egy sem akadt köztük, akinek emberi lett volna az ábrázata. Csupa fáradt, magából kikelt, szederjes,

csaknem lila arcot látott. És esett az eső
kérlelhetetlenül.

Ma egész nap folyt a bombázás. Azt
kell mondani, hogy: hála istennek! A
Belváros egy része lángokban áll – így
mesélik. Délután a közelünkben vágott
le egy bomba, az Andrássy út táján,
a Drechsler-palota körül.

Nehéz írni. Sem hely, sem világos-
ság. Megtörténik, hogy fölmegegyek a lép-
csőházba, a falra fektetem az irkámat és
állva úgy írok. Macskakaparás az írás-
som, zagyvák a mondataim, ismétlődők,
semmitmondók a szavaim.

Az ebédem volt: borsófőzelék és
krumpli. Gyenge ebéd. Ugyanaz lesz a
vacsorám is. Feleségem fekszik.

Nincs petróleumunk, a folyosót, a
lépcsőket nem világítjuk. Ha fölme-
gyek, ha lejövök, gyufát kell gyújto-
gatni. De gyufa sincs. T. ad itt-ott egy
skatulyával. Annyiszor kell kigyújtani,
hogy két nap alatt vége egy skatulyának.

Muszáj a gyufával is takarékoskodni. Gyakran a sötétben tapogatózva járok. Mint a vak. De amikor ezeket a nyomorúságokat leírom, csak a tényeket jegyzem föl, különben tisztában vagyok az-
zal, hogy mindez csekélység, mindez semmi ahhoz képest, amit másoknak, sokaknak kell szenvedni. Öldöklés, börtön, rabság, munkatábor, drótkerítés, kivégzés, kínzás, verés egész Európában. A mi bajaink apró nélkülözések, igazi bajunk csak az állandó életveszedelem. Nagyobb bomba elől hiába szaladunk a lépcsőházból a pincébe.

No, az egyik jól kosztoló család ma már szerény vacsorát evett, mákos tésztát. De azért jó zsírosat, mákosat, cukrosat és nem keveset. A másik jól kosztoló család is ma aszkétizmust játszott, a vacsorájuk krumplipaprikás volt sült szalonnával és ecetes paprikával, hozzá fehér házikenyér.

Délután a kapuban ácsorgó nők ba-

rátkozni kezdtek egy fiatal német katonával. A katona elmondta, hogy tizen-nyolc éves és egy év óta frontharcos. A katona szép szál legény, a nők körül-fogták és csevegtek vele, simogatták, a szemükkel majd fölfalták. Behívták a házba, levitték az óvóhelyre, ott levetkőzött félig és megmosdott, majd a lábát is megmosta. Nevetett, hálálkodott, a nők boldogok voltak, majdhogy meg nem csókolták a talpát. Enni is adtak neki. No, ha ide lehívogatják a nők a katonákat, azok biztosan hoznak néhány tetűt – morfondált egy férfi.

Két férfi beszélget. Az oroszoktól félnek:

– Mi lesz? – kérdezi az egyik.

– Hát... gyanús a helyzet – feleli a másik, és savanyúan mosolyog.

– Azért én nem hiszem el, amiket az újságok írtak róluk.

– Várjon csak. Azért lesz itt még egy kis nemulass.

– Az lesz. Azt hiszem, minden lámpavason lóg majd öt-hat ember.

– Ajjaj! – nevet.

– *Ezeket* itt nem bánom. Nekünk meg mi bajunk lehet? Nem csináltunk semmi rosszat. – Közelükben ülök, felém néz: – Majd megvéd bennünket a Nagy úr.

Tegnap este sakkoztam. Bástyaelőnyt adtam a partneremnek. De így is hamar megelégte a játékot. Nem olyan kirtató a játszma vesztésben, mint német barátai.

JANUÁR 12. Fél tízkor keltem föl. Az
PÉNTEK este köhögési versenyt
rendezett az óvóhely.

Ha az egyik rákezd, a többi mind folytatja. Vége-hossza nincs azután.

Amikor fölkeltem, már folyt az ágyúzás. Később repülők is keringtek fölötünk és bombákat dobáltak.

V. egy derék proletárnő. Háztartási alkalmazott egy családnál. Ő is itt lakik most a pincében. Gazdájának kedvező hatalmi helyzete az ő fejébe szállt. Goromba mindenkire. Feleségemmel is szemtelen. Ez persze hála azért a pénzért, amit fölösleges buzgalommal adogatott neki a feleségem. Tudniillik közös alkalmazott ez a V., ránk is kellene dolgoznia. A pénzeket szépen fölvette,

meg is köszönte, azután beszüntette a munkát.

Őt is a legjobb lenne farba rúgni. De megint csak hallgatni kell. Egyelőre mindkettőnknek nehéz vaj van a fejünkön, én én vagyok, a feleségem meg zsidó származású. Mindent zsebre kell vágni, pincetársaink kezében vagyunk. Az utolsó óráig. Az utolsó percig.

Utolsó perc! Megmondtam előre, hogy az utolsó idők lesznek a legizzóbbak. Amikor a vadak már egészen megkergülnek. Bizonyos, hogy még az utolsó órában is készítik a rendeleteket. „A zsidóknak most már diót sem szabad vásárolni.” Ez az a magatartás, amellyel szemben nincs érv, csak fegyver van.

Hogy a vég közeledik, azt az is mutatja, hogy pincetársaim közt mind gyakoribbak az összeütközések. Alig bírják már egymást. Cívakodnak, pletykáznak egymásra, gyanúsítgatják egymást lopással, néha talán nem is alaptalanul.

Minden alkalmat megragadnak az emberek, hogy egymás ellen forduljanak a düheikkel. Különösen az erősebbek a gyengébbek ellen. És még mindig a németbarátok az erősebbek. Ők még mindig a nyilasok kezére adhatják azt, akire megharagusznak. Éppen tegnap történt, hogy az egyik férfinak kifogása volt I. ellen. Esztelen ingerültségében azt mondta: – Ezt a pizsok zsidó k...t elvitetem két német katonával és agyonlövetem. – Nem mondom, hogy az illető ezt megtette volna, mert hirtelen haragú ember, s haragjában nagyokat mond, tetteiben azonban óvatosabb. De hát... csodálatos, csodálatos. Nem tudok mást tenni, mint szakadatlanul csodálkozni.

Jellemző apróság az is, hogy G.-né-nél jártam, s ott azt hallom, hogy az elmúlt éjszaka a házból minden férfit és nőt – bizonyos korban levőket – elvittek az Operához torlaszt építeni. Ezt itthon

elbeszéltem. Z. úr – egyike a különféle parancsnokoknak – rám támadt:

– Miféle rémhírt terjeszt már megint a Nagy úr?

Mennyi rosszindulat van ebben az egy kis mondatban! Elmondtam valamit, amit hallottam, miheztartás végett. És már: rémhírt terjesztek. Sőt: már megint! Mintha máskor is terjesztettem volna rémhírt. Holott mindig hallgatok. Maga ez a szó, hogy rémhír! Aki ezt a szót használja más ellen, az mindig rosszhiszemű. Rémhír nincs, a valóság maga olyan rémséges, hogy az arról szóló hír mindig rémhír. Ezt így is megfogalmaztam már: rémhír az, ami igaz.

Az persze nem volt rémhír, hogy a németek már Bicskéig jöttek vissza. Ez örömhír volt. Micsoda környezet! Nem a bombázástól, az ágyúzástól, az ostromtól, az éhezéstől, a sötétségtől való szabadulás az égetően sürgős, hanem kikerülni ebből a légkörből!

Egy és két óra közt künn jártam az utcán. Jobb ott, társak nélkül, mint a pincében. Az utcán alig látni embert. A rendőr a kapuban áll, hogy veszély esetén mindjárt elbújhasson. Katonák mennek a járdán, a fal mellett, egyik kaputól a másikig szaladnak, megállnak, várnak, nézelődnek, aztán megint lopakodnak tovább. Azt beszélük, hogy a fél város ég.

JANUÁR 13.
SZOMBAT

Egész éjjel robbanásokat
hallottunk. Feleségem is.

Ő nem aludt semmit.

Én nyugodtan aludtam, ha egy-egy
percre fölébredtem, akkor én is hallot-
tam a harci zajt, de csakhamar aludtam
tovább. Úgy gondolom, hogy ha belénk
vág a bomba, akkor legföljebb nem éb-
redünk fel, ez az egész. Nem rossz ha-
lál. Nem érez az ember fájdalmat. Van
is benne valami vonzó. Egyszer úgyis
meg kell halni, és csak kevés embernek
jut az a jó sors, hogy könnyen hal meg.
Betegségben meghalni, az is kínhalál.
Lefekvéskor gyakran gondolkozom a
halálról.

Elképzelem, hogy a házunk felett ma-
gasan száll a gép, a derék katona meg-

oldja a bombát, az zuhan le, egyenesen felénk, és most... most vág belénk! Most semmisülünk meg mindannyian, mintha az ég szakadna ránk, mintha a föld nyílna meg alattunk. Voltunk, szétzúzódunk, nem vagyunk. Egy unalmas, buta ponyvaregény végén, az utolsó mondat után, a pont.

Ma egész délelőtt pokoli a bombázás. Folytonos repülőzúgás és robbanás. A házunkba is belecsapott már megint a bomba. A tető egy részét elpusztította. Ezt még külön is a német barátainknak köszönhetjük, mert nyomorult szerkezeteikkel ide álltak be az utcánkba, itt a kapunk elé. Meg kellene minden németet ölni. És ezek itt körülöttem örülnek nekik, szeretik, becézik őket. A szomszéd házba is becsapott egy bomba, és a felét elpusztította. A közeli tűz-őrségen két tűzoltó meghalt. Az őrszobában ültek, a légnyomás a falhoz vágta őket úgy, hogy szétloccsant a fejük.

Az asszonyok itt sűrögnek-forognak a tűzhely körül. Amikor zúgás hallatszik, futnak ki a folyosóra. Mintha ott jobb lenne.

Tegnap este azt beszéltek, hogy az udvarra lehallatszik az oroszok megafonon mondott felhívása. Egyes szavakat hallottak, de az egész beszédet nem értették.

Nem tanácsos fölmenni a lépcsőházba, mégis fölmentem. Unom, utálok a pincét. A kapu alatt a belső csapódó ajtókat dróttal kötözték össze, védekeznek az idegenek ellen. Kinéztem a kapun. Az utcán német katonák szorgalmatoskodnak, mint a hangyák. Hideg van, és ők felsőkabát nélkül dolgoznak autóik körül, az egyik meg éppen fekete ingben és födetlen fővel, a barom. Egy riadt nő futott be a kapu alá. – Nagyon megijedtem – mondja. Hamarosan zúgás, robbanás, menekülnek a pincébe.

Az imént a házunkat néztem meg az

utcáról. Sérült, de csak kissé. A szomszéd ház félig rom. Egész Budapest rom lehet. Az ablakok, tetők, falak, ablakfák mind-mind sérültek lehetnek. Alig lehet itt írni. Most egy kis fülkébe húzódtam, és egy pici mécses világánál firkálok. Megint nem látom a saját betűimet. Szerintem ez a fülke a legbiztonságosabb hely az egész pincében.

R.-nén dül a hatalmi téboly. A harci zaj elcsitult. Ez a szörnyű! Csak semmi szünet. Iszonyat, mert nem lehet tovább elviselni ezt az állapotot.

Tegnap, tőlünk nem messze lévő, abba a házba vágott egy akna, amelyben G.-né lakik. Nem tudom, él-e még. Meg van-e még a lakása?

JANUÁR 14.
VASÁRNAP

Az apróságok, amelyeket szinte kár feljegyezni, ilyenek: S. A. tegnap már lejött aludni az óvóhelyre. Eddig ő is a lakásban aludt. Mi adtuk neki kölcsön a kinyitható sodronyos ágyunkat. A sodrony jó darabon elszakadt a vasváztól. M. adott drótot – lám, még ez is akadt az óvóhelyen! –, és F. a sodronyt a vázhoz drótozta. Volt szerszám is. Volt ügyes ember is: F. Ez már fontosabb, mert csak ez a fontos: Tegnap azt beszéltek, hogy már csak a körútig lehet kifelé eljutni. Jaj! Ez a jaj, a boldogság kitörése. Ezzel a jajjal el kell vonulni, szét kell nézni, hogy egyedül van-e az ember, és akkor lehet kimondani. Csak kimondani, pedig ordítani

kellene. De még mindig vigyázni kell, hogy a hír igaz-e. Igen, mert az a helyzet, hogy ha még öt percig a pincében kell lennem, hát megőrülök.

Tegnap S. A. főzött nekem mákos tésztát. Sok volt, jó volt. Azonban mákos tészta volt az uzsonna is, a vacsora is.

Visszatértem a rendes víz ivásához. Nem tudok forralt vízhez jutni. Akinek van, az úgy takarékoskodik vele, mint a borral, nem szívesen ad.

Este órákon át tartlitztam M.-ival. A kártyázás kellemes, leköti az ember figyelmét.

Ezt a részletet úgy írom, hogy V. úr beretválkozik, gyertyavilágnál, én mellette ültem, s így látok valamicskét.

Tegnap elfogyott a dohányom, elhasználtam a félretett csutkáimat is. Este már F. kínált meg kétszer Honvéddel.

Tegnap este már nem világítottunk

sehol. Még felöltözni is alig lehet vak-sötétben. Felöltözni, levetkőzni, rendet tartani, bármely tárgyat előkeresni, tapogatózással. Folyton a zseblámpát kell használnom, pedig ez is már csak pis-lákol.

Sötétben aludtam. Neurózisom egyik fő tünete a sötétségtől való irtózás. Csak az abszolút muszáj fékezi meg ezt az irtózást. Az abszolút muszáj, a külső körülmények megfellebbezhetetlen pa-rancsa kényszerít a pincébe, a sötétség-be. Valamikor úgy képzeltem el a bom-bázást, neurózisom tudatában, hogy ki-megyek egy nagy térre – a Tisza Kál-mán térre gondoltam –, ott leülök a tér közepére, és állom a támadást, lesz ami lesz, de pincébe le nem megyek semmi áron.

Reggel fél nyolckor keltem föl. Ki-tapogattam valami maradék paraffin-mécsest. De azzal meg félóráig kellett pizmogni. Ugyanis valaki úgy oltotta

el, hogy a belet belenyomta a paraffinba. Fél skatulya gyufát elgyújtogattam, amíg a belet kipiszkáltam.

Mosdás, borotválkozás is elmaradt a leküzdhetetlen nehézségek miatt, a ruhakefélés is. Ez azért, mert egy percig sem lehetett a lépcsőházban megmaradni. Óriási volt a bombázás. Egymás után szálltak el felettünk a gépek.

És mégis, ahogy így sanyargok, mert hiszen mindenki legközvetlenebbül a maga baját érzi, arra is gondolok, hogy mi lehet más pincékben? Mi lehet szer-te az egész városban? Mi lehet a vidéken, olyan falvakban, amelyek hadszintérré váltak? Én sanyargok itt a pincében, de mások fenn a föld színén harcolnak. A védekezőket, megmondom őszintén, nem sajnálom. Mert ők németek és nyilasok, ők *akarták* a saját sorukat, a kilátástalan harcot. Azt is mondhatom, hogy tudattalanul akarták a halált, a bűnhődést, a sanyarú fogsá-

got. Bár elképzelem, hogy köztük is akadnak olyanok, akiket a vaskényszer űzött. Egy óriási gépezet tehetetlen alkatелеmei, egyéni kezdeményezéssel nem szakadhatnak ki a helyükből, abból a gépből, melybe parányi részként illesztette balvégzetük.

Eddig mégiscsak elviseltem ezt a pincét. Elkerült a betegség is. Nálunk senki sem betegedett meg súlyosabban. Nagy szerencse mindnyájunknak. Aki a pincében például tüdőgyulladást kap, annak vége. Akit gyomorfájás ér, az szenvedhet fogcsikorgatva, sem orvos, sem gyógyszer. Akinek a foga fáj, nem húzathatja ki. Aki megsebesül, isten tudja meddig várhat orvosi segítségre. Ámbár dr. L. L., akit sohasem találok otthon, egész nap járja a pincéket, és látogatja a betegeket. Találkoztam vele végre az utcán. Éppen a Nagymező utca egy pincéjéből jött. Sérült lábat operált. Az operáció négy gyertya vilá-

gánál folyt. A sérülés bombaszilánktól eredt. Mikor a beteghez hívták, annak már szörnyű állapotban volt a sebe. Fertőzött, rohadó sebből kellett a szilánkokat kiszedni és a gennyet kikaparni. A kötözés maga két óra hosszáig tartott. Azt is elmondta, hogy a napokban közelében robbant egy akna. A légnyomás a falhoz vágta, meg is sérült.

Az irkám mindjárt megtelik. Akkor nincs mire írnom.

Az óvóhely hangulata, mely eleinte csaknem idillikus volt egy kis túlzással mondva, most már napról napra kínosabb. Növekszenek a gyűlölködések, erős ellenséges indulatok fejlődnek ki. A hivatalos felsőbbbségeink is mindinkább hatalmaskodnak, sőt modortalanok. Érdekes, hogy a legszelídebb emberek sem bírják sokáig a parancsolást. Valami idétlen agresszió tör ki belőlük. Én iszonyodom attól, ha valaki parancsolhat nekem.

Ma például robbanást hallottunk. Egy asszony beszaladt, és rémülten újságolta, hogy a lépcsőház összeomlott. Tévedett. Erre aztán az egyik parancsnokló rátámadt. Megint lehetett hallani a terrorizáló szót: rémhír. Az ijedtség váltja ki az emberekből az agressziót. Ez a lelki törvény különben a legmélyebb magyarázata mindannak, ami a világban ma történik.

Az egész napom eddig, déli egy óráig, üres ténfergés. Felmegyek, lemegyek, ide-oda lógok. Mindenütt útban vagyok, mert szakadatlan a nyüzsgés. Főznek, sütnek, mosdanak, borotválkoznak, mosogatnak. Egy nő lekváros palacsintát készít. A másik asszony éppen azt mondja: mindjárt bepanírozom a húst. Még mindig van húsup! Kiderül, hogy amikor összeírták a készleteket, mindenki hamis adatokat mondott be. No, de ez nem fontos. Amit elvennének, azt úgysem a nélkülözőknek ad-

nák. Egy közeli házban a nyilasok elszedték az óvóhely népétől az élelmiszereket.

Nagy hajlamom van arra, hogy az emberekkel szemben végül is megértő és elnéző legyek. Pedig, úgy látszik, undokabbak, mint első tekintetre látszanak. A nyájas mosoly, a barátságos beszéd, a kölcsönös megértés és engedékenység mögött mindig ugrásra kész ellenséges indulatok feszengenek.

JANUÁR 15. Megint csöndesebb a
HÉTFŐ nap a tegnapiénál. Már
persze eddig, déli fél
tizenkettőig. Éjjel felébredtem, mély
hangú morajokat hallottam. Az ilyen
hangokon nehéz eligazodni. Azt sem
tudhatja az ember, hogy nemcsak kép-
zelődik-e. Az is megesett már velem,
hogy hadi zaj mormolásának véltem va-
lamit, amiről kiderült, hogy V. derék
hölgyünk egyenletes, de elefánthoz
méltó hortyogása.

Aki a város szélére járt ki naponként,
aki kérdezősködéseimre mindig azt a le-
sújtó választ adta, hogy fogalma sincs
a helyzetről, illetve arról, hogy állnak az
oroszok, arról ma kiderült, hogy nagyon
is volt fogalma a rá nézve lesújtó való-

ságról. Mert az a hivatal, vagy mi, ahová járt, már egy hét óta benn van az Andrássy úton. Ezt persze diszkrétan elhallgatta, legalábbis elöttem.

Egy fiatalember az ötödik kerületbe jár valahová. Kerülgetem a pontos meghatározást, hátha feljegyzéseim napvilágra kerülnek. Ma is elindult tíz órakor. Egy óra múlva érkezett vissza. Amerre járt, minden percben robbant egy-egy gránát. Néha négykézláb mászott, más-kor hason csúszott az utcákon át.

Tegnap esti hírek szerint, amiket egy hadimunkás hozott, az oroszok már a Bajza utcánál vannak, a Józsefvárosban pedig a Német utcánál. Más közlés szerint a hatodik kerületben a Munkácsy utcánál folyik a harc. Most már reménykedek. Nehezen megy nálam a reménykedés. Évek óta, sőt egy egész életem át hozzászoktam ahhoz, hogy az ellenség szívós, hogy a lehetséges változatok közül ritkán igaz a kedvező.

G.-né elmondta, hogy tegnap este lenn aludt a pincében. Tíz óra tájban nyilasok jelentek meg a házban, és razziát tartottak. Zsidókra vadásztak, mindenkit igazoltattak. G.-né félvér, igen zsidós arca van, a rendeletek szerint zsidónak számít, mert zsidó volt a férje. De vannak a férje kereszténységét igazoló hamis iratai. A nyilas megnézte az iratokat, megnézte G.-nét, és azt kérdezte:

– Mennyibe kerültek ezek az iratok?

Ő mosolyogva felelte:

– Sokba.

A nyilas nevetett, visszaadta az iratokat, és ment tovább.

Kedélyes esetnek is elfogadhatja ezt akárki. De én megrémültem. A szívemben éreztem valami furcsa, mélységes fájást. Amilyent elájulás előtt érez az ember. Még most is igazoltatnak! Razziáznak! Ezen jár az eszük. Van rá idejük. Van hozzá lelkük. Ebben a percben

kezdődött el az igazi félelmem, és tartott a felszabadulás pillanatáig. De nem, rosszul mondom, még azután is tartott. Megvallom, hogy még ma sem múlt el egészen. A szörnyű érzés él, csupán alszik. Intenzív emlékezéskor megmozdul bennem.

Abban a percben tudtam meg, hogy feleségemet még mindig halálos veszedelem fenyegeti. Hogy az a nyilas elnéző volt, az igazán kivételes eset, ezer eset közül egy, ha így zajlik le.

Ettől kezdve úgy fájt nekem a pince, és fájt a környezetem, mint ahogy a szívgyörcs fáj.

Megkönnyebbülés volt, amikor újra elkezdődött az ágyúzás, bombázás, repülőgép zúgása, és G.-nét elhagyva, siettem haza. Nem mondom el a feleségemnek, amit hallottam. De nem engedem őt ki az utcára. A nálunk rejtőző zsidókat talán megvédi az, hogy igen jó irataik vannak. T.-ről, aki katona, fel-

tételezem, hogy kiáll a zsidókért, és talán tud is valamit tenni, ha kell. Igen ügyes ember, nehéz ügyeket igen jól szokott elintézni. Az az ember, akiről pestiesen azt mondják, hogy remek dumája van.

Elintézi! Ha igazi emberek volnánk, akkor nem kellene rettegnünk. Fegyver lenne nálunk, vagy ha nem, hát kés, balta, kalapács, akármi és nekimennénk a nyilasoknak. Megölnénk néhányat. Az egész városnak így kellene védekezni. Harcban kellene elpusztulni kétszázezer embernek, de nem úgy menni a vágóhídra, mint a birkák.

G.-néhez különben kenyérért mentem. Már hogy ő nézzen át a pékhez, neki ad, jó ismerőse. De addig halogatta a mozdulást, amíg otthagytam. Nem csodálkozom a húzódozásán. Egészen meghülyült a félelemtől. Rosszkedvű, nem működik az agya, csak maga elé meredve néz, bármit kérdezek tőle,

nem ad feleletet, mindig megkérdezi: tessék? Pedig okos asszony, mindmáig nagyszerűen állta a viszontagságokat.

Hallom, hogy mindenfelé feltörik és fosztogatják az üzleteket.

É. arca is sápadt, a tekintete riadt. Ha találkozom vele, mindig sóhajt egyet. Én előtte nem sóhajtok, de ha egyedül vagyok, minden öt percben hangosan mondom: Jaj!

JANUÁR 16.
KEDD

Valaki lehozta a gramofonját és vagy két órán át forgatott lemezeket, itt a műhelyben. A nép jól szórakozott. Én utáltam ezeket a dalokat. Léha zene, léha szöveg. Az undorító pesti humor. Link humor. Szemlélet nyilvánul meg ezekben a dalokban és kuplékban, s azt kell hinnem, hogy ami mostanában történik, annak ez a szemlélet volt az ideológiai előkészítése. Azért nem szúrjuk le késsel mi a nyilasokat, mert harminc esztendőn át ezt hallgattuk s énekeltük: „Pali, Pali, Palikám, fizess ki a vacsorám.” No, de ez elmélkedés, hagyom hát a fenébe.

Mi lesz, ha fölkerülünk a napvilágra?
Micsoda híreket kell majd hallanunk?

Kik vesztek el? Mik pusztultak el? Mi eddig szerencsések voltunk, de hogyan éltek át ezer veszélyt mások?

Jaj, csak kiszabadulnánk már a napvilágra! Milyen jó lenne nyugodtan sétálni a ligetben! Megvannak-e még a szép fák? Milyen jó lenne már este kávéházban ülni és olvasgatni, újságot, hadihírek nélkül. Milyen régóta gyötör engem az átkozott elsötétítés. Ha elűzték a németeket és a gyászmagyarokat, talán rögtön kivilágítják az utcákat. Este, világított utcán, veszélytelenül járni! Micsoda gyönyörűség!

Ma nagy nehézségekkel elvégeztem a következő munkákat: megmosakodtam, felöltöztem, a ruhámat kikefélttem, vécén voltam. Mindez nehéz, alig elintézhető dolog. Például ruhát kefélni a lépcsőházban kell. Ezt különben már, úgy emlékszem, leírtam, illetve elsírtam.

Nem szabály ez, de csak ennek van

értelme, az óvóhelyen kívül elintézni a kefélkedést. Az ember tehát fölmege a lépcsőházba, leveti a télikabátját meg a kabátját és a mellényét, no, de nincs hova akasztani. A bal kézben kell a holmit tartani, s úgy simogatni, csapkodni a kefével. Igen, csakhogy már zúg a repülőgép, lövöldöznek rá a közeli légharító ágyúk, lehet rohanni vissza a pincébe. Néhány perccel később újra kell kezdeni az egész manővert. Vagy például vécére menni. Alighogy kivettem a lábam az udvarra – mert a házmesterek lakásába akartam menni –, már megint zúgott a gép, és a közelben, így mondhatom, felrobbant az egész mindenség. Futni kellett a pincébe.

Egy szem kenyérünk nincs, de kenyérért menni most már nem lehet, a mai napon már nem is kísérletezem.

Most, este fél nyolckor, szélcsend van. Különben egész nap hallatszottak a robbanások, és rengett alattunk a föld. Az

előbb künn voltak néhányan az udvaron, hogy meghallgassák az oroszok megafonon mondott szövegét. A jó fülek azt mondják, hogy sok szót lehet érteni. Én sakkoztam éppen. Sietve véget vettem a játszmának, s rohantam föl az udvarra. Hallottam a hangot, de a beszédet nem értettem. Óriási dolog ez is. Mert már messze nem lehetnek. Az öröm persze nem zavartalan. Látnom kell lenni a pincében egyesek gúnyos vigyorgását és hallanom kell, hogyan értelmezik a helyzetet. Szótlatlanul kell ezt hallgatnom, mert még ők az urak.

A robbanások hangjáról kell még valamit mondanom. Ez a hang idegtépő. Halálosan fenyegető. De még ennél is szörnyűbb a repülőgép bűgása. A robbanás valami olyasmi, hogy társul hozzá az a rögtöni felismerés: ettől életben maradtam. De a repülő zúgása maga a kínhallással való fenyegetés. Várakozást

kelt: no most, most mindjárt jön a robbanás és testestől-lelkestől ezer darabra szakadsz. Éjjel, amikor még nem alszom, még mindig elképzelem, hogy no most, most zuhan lefelé a bomba, pontosan ránk és... jaj, talán már nem is élek, csak úgy automatikusan folytatódik bennem a megindult képsor.

Csak már kikerülnénk innen! Sürgősen. Azonnal. Itt vannak-e már? Mert már egy óráig sem lehet ezt az egész mindenséget elviselni.

Ma a feleségem elment a pékhez kenyérért. Rettentő! Kiment a házból az utcára, elfoghatták volna a nyilasok.

Itt-ott még akad gyertyacsonk, és annak a világánál lehet valamit játszani. Hogy írhasak, ahhoz senki nem ad gyertyavilágot.

JANUÁR 17. Türelmetlen vagyok.
SZERDA Már a fejünk felett har-

colnak. A műhelyben,
melynek ablakai az utcai járdába vannak
beépítve, már halljuk a gépfegyverek
kattogását. Megint csaknem lehetetlen
helyhez és világosságához jutnom. Unom
már ezt a naplót is, szeretném befejezni.

Most is csak úgy tudok írni, hogy a
nagyasztalnál, a műhelyben, T.-ék ebé-
delnek, s ehhez a művelethez meggyúj-
tották a lámpájukat. Nekik még van
egy-két deci petróleumuk. Ebédjük: le-
ves és lekváros derelye. Néhány nap óta
divat a lekváros derelye. A készítésével
sokáig el lehet piszmogni.

Az előbb az egyik szép mákvirág így
referált észleleteiről: a sarkon áll a né-

met katona gépfegyverrel, de megvárja, amíg öt-hat orosz összegyűl, akkor kö-zéjük csördít, kellemes meglepetés lehet a ruszkiknak! Tehát, a mákvirág szerint a német katona még most is csördít. És ez kellemes meglepetés az oroszoknak. Szóval a mákvirág szerint a németek most is győznek. És a mákvirág nem re-meg, hanem részeg örömmel vigyorog.

Ma már fönt jártunk a lakásunkban. De menekülésszerűen távoztunk, lohol-tunk le a lépcsőn, mert olyan robbaná-sokat hallottunk, hogy azt hittük, már össze is omlott a ház.

Valaki váltig humorizál. A legtöbben most hallgatnak, legfeljebb sóhajtoznak.

Z. szerint még ha el is foglalnák az oroszok a városnak azt a részét, amely-ben mi lakunk, a pincéből akkor sem kerülhetünk ki, mert a németek Budá-ról bombázzák majd Pestet. De meg az egész Budapest elfoglalása után is, ha ugyan ez megtörténik, még sok csekély-

ségben lesz részünk, például a V 1-gyel lövik majd a várost. Nyugodjunk bele, mondja röhögve, hogy hónapokig leszünk majd még pincelakók.

Egyik nő ezt kérdezi a másiktól: no, mekkora a láza? A másik felel: nem tudom, már nem mérem. Észrevétel: ez a legokosabb.

Reggel az asszonyok civakodtak. Érdekes, hogy van rá idejük, van hozzá kedélyük. Azért túlságossá még sohasem fajult pincénkben a civakodás.

Már megint előkerült egy és más a készletekből. Már látok lekvárt, májpástétomot, uborkát, rizst, sőt sört is zárt üvegben. Gyufa is akadt.

Most már igazán nem merem a fejem kidugni a házból, sőt a pincéből sem.

Derék légóparancsnokunk tegnap kint járt az utcán és megsebesült. Sebe a fején van. Valami repesz kóválygott el egészen a fejéig. Most váltják a kötést. És mossák, vacakolják a sebet fölöslege-

sen. De azt mondja a parancsnok, hogy rosszul érzi magát, azt hiszi, hogy láza van. Megnéztem a pulzusát, kissé szapor. Valószínűleg a drukktól. Nagyon kimerült a parancsnok, sokat dolgozik, sokat kell bajlódnia a lakókkal. El kell ismerni, hogy igen nagy munkát végzett, s eddig jól csinálta a dolgát. Rendes ember.

Bablevest és sztrapacskát ebédeltem. Bab, borsó, bab, borsó, ez nagyjából az étel. De bírom, nem untam meg még egyiket sem. Bár néha csuda mód halmozódik egyik is, másik is. Tegnap például vacsorára bablevest főzött a feleségem, sokat, hogy maradjon. Így aztán bableves volt a vacsora, ma bableves a reggeli, az ebéd, az lesz a mai vacsora is.

Akik a műhelyben laknak, azok jobban hallják a külső hadizajt. Azt mondják, hogy egész éjjel nem lehetett aludni, szakadatlanul folyt a lövöldözés és a robbanás. Már M-i úr is ígéri, hogy

a legközelebbi éjszakára levonul a pincébe.

Az utcán, a kapunk előtt, van egy vastag, nagy fagerenda. Azt akarta a ház elrekvirálni, de nem lehetett. Négyen is nekidülleszkedtek, próbálták behúzni, de nem bírtak vele. Amikor már mozgott, hirtelen be kellett ugrani a kapu alá, mert lövöldöztek.

Az előbb kaptam T.-től egy doboz kakasgyufát, fél napra megszabadultam a vakoskodástól.

K. és a vicink már harmadik napja nem jöttek haza. K-né sír, a viciné már két napja nem aludt az aggodalomtól. Estefelé azután megérkezett a vici. Láttam a kapuból, amint jött az utcánkban, lassú tempóban, óriási nyugalommal. Gyári munkás. Egészen más az idegzete, mint például az enyém.

Öt órakor, szóval már majdnem este, megjelent a műhelyben két német katoná. A szomszéd házból jöttek, a vész-

átjárón át a tér felől. Áttörték a továbbvezető másik vészátjárót is. Most tudtam csak meg, hogy nem két, hanem három vészátjárónk van. Mielőtt munkához láttak a németek, kicsit beszélgettek a ház népével. Szép szál legények voltak, kormosak, porosak. A tekintetükből riadtság tüzelt, olyanok voltak, mint az üldözött vadak. Arcuk zilált, kiemerültség és zavar látszott rajta. Ha az embernek nem volna esze is, sajnálná ezt a két szörnyeteget. Mert láttam rajtuk, hogy halálra vannak ítélve. Ott álltak a műhelyben, tétován bámészkodtak és járatták a szájukat. Nem pattogva, parancsolva, hanem nagyon is elegikusan. Nem értettem, hogy mit beszélnek. Csak azt az áhítatot figyeltem, mellyel a pincelakók tekintete csüngött rajtuk. Igen, társaimnak még mindig ők a hősök. Nemhogy nekiugranának és agyonvernék őket. Fadarabbal, seprővel, lábassal, ami akad.

Kérdezősködtem a többiektől, de hogy mit beszéltek ezek a németek, azt hamarjában nem lehetett megtudni. Mindenesetre kisütötték, hogy a németek nem elvonulnak, hanem csak municíóért mennek, tehát még mindig és már megint győznek.

Este tartliztam M-ival. Cigaretám elfogyott. T.-né adott egy doboz cigarettát.

JANUÁR 18. Tegnap este nagy volt
CSÜTÖRTÖK az izgalom a pincében.

Az oroszokról azt tudták, hogy százötven lépésnyire, a közeli téren vannak. Az izgalmat már a két falbontó német katona elindította.

Este kártyáztam, sokáig. Az volt a véleményem, hogy fönt kellene aludni a lakásban. Mert talán harc, lövöldözés színterévé válik a pince. Addig tanakodtunk azonban a feleségemmel, amíg végre mégiscsak lenn maradtunk.

Éjjel tizenegy óra tájban a németek a tér felől érkezve, átvonultak a pincénken, a feltört falakon át. A műhelybe érkeztek, onnan mentek tovább, én nem láttam őket, mert már az óvóhelyen az ágyban feküdtem. Lehettek vagy húszan, azt mondták.

Éjjel fölkeltem, kimentem a vécére. Onnan meg lehetett állapítani, hogy a szélcsend teljes, nincs ágyúzás, nincs lövöldözés.

Korán keltem, nyolckor, nem tudtam tovább aludni. Azt beszélték körülöttem, hogy az oroszok már itt vannak a mi utcánkban. M.-né állapította meg először, aki kinézett a kapu üvegablakán. Befutott az óvóhelyre, és újságot: – Itt vannak az oroszok! – Egy férfi kétkedett ebben: – Honnan tudja? – M.-né felelt: – Láttam orosz katonákat. – Hol? – Itt az utcánkban. – A férfi még mindig kétkedett: – Milyenek voltak? – M.-né leírta a ruhájukat. Aztán észbe kapott: – De mit is akarok a ruhájuktól, oroszul beszéltek. – A férfi nagy nehezen: – Csakugyan itt vannak.

Sietve felöltöztem. Kimentem az utcára, a kapu elé. Négy orosz katona futott el a házunk előtt, a túlsó járdán. Mások is álltak mellettem, köszöntöttük

őket. Aki elől szaladt, az visszaköszönt. Szép, fekete bajszerű fiatalember volt, kaukázusi típus. És szaladt mind a négy tovább. Maflán álltam a kapuban. Örültem. De előre, már régóta úgy képzeltem el az első találkozást, hogy egymásnak esünk, és átöleljük egymást. Az ölekezés elmaradt, mivelhogy ölekezésnél kettőn áll a vásár. Pedig szép lett volna.

No, de mindegy. Elvégeztetett! Vége a háborúnak, vége a pincének, a hallgatásnak, a lapulásnak. Minek is van még vége, vajon? Kell, hogy vége legyen az eddig volt, ezer éve tartó világnak.

Megmaradtunk. Véletlenül. Ezer vészély közt. És most, az a gyanúm, hogy nem farsang következik, hanem új harcra kell készülnünk. Csakhogy ezentúl kedvezőbb feltételek közt harcolunk. Még él az a szellem és az az ördögi akarat, amelyből minden szenvedésünk fakadt. Tovább él és működik. Hogy ho-

gyan? Mindjárt itt a példa. A pincénkbe új lakó érkezett három nap előtt. Eddig jóformán észre sem vettük. Valahol rommá lett a lakása, s a mi házunk befogadta. Csendes, visszavonult úriembernek látszott. Most megszólalt, és a körülötte állóknak ezt mondta:

– Tegnap a németek nem munícióért mentek, hanem tovább vonulnak, át Budára, majd nyugatra. A két falbontó közül az egyik ezt mondta: Mi most elmegyünk, de még vissza fogunk jönni! És amilyen legények, én ezt el is hiszem nekik.

Az óvóhely hangulata különben csodálatos. Az a néhány zsidó, aki a pincében rejtőzött és az egy-két jóra való ember, tétován jár fel és alá, gyáván hallgat. Félénkek, előzékenyek, türelmesek. Az ellenforradalmárok azonban gátlás nélkül mondják ki lesújtó véleményüket arról, ami történt, mindenről, amit ész-

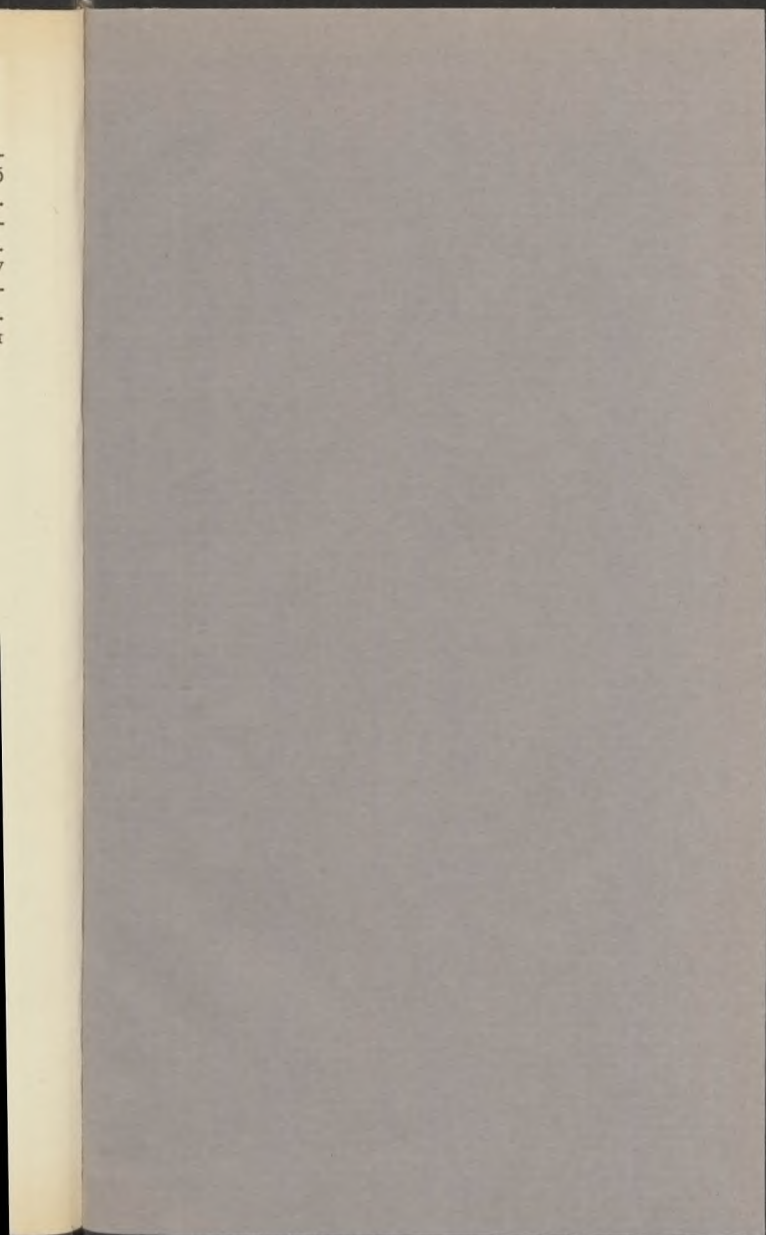
lelnek. Megkezdték a gúnyos kritikát.
Tudnak és mernek fölényeskedni.

Mondom, nem nyugalom következik,
hanem további harc. Szakadatlanul ré-
sen kell lenni. Hosszú ideig, talán egész
életünkön át.

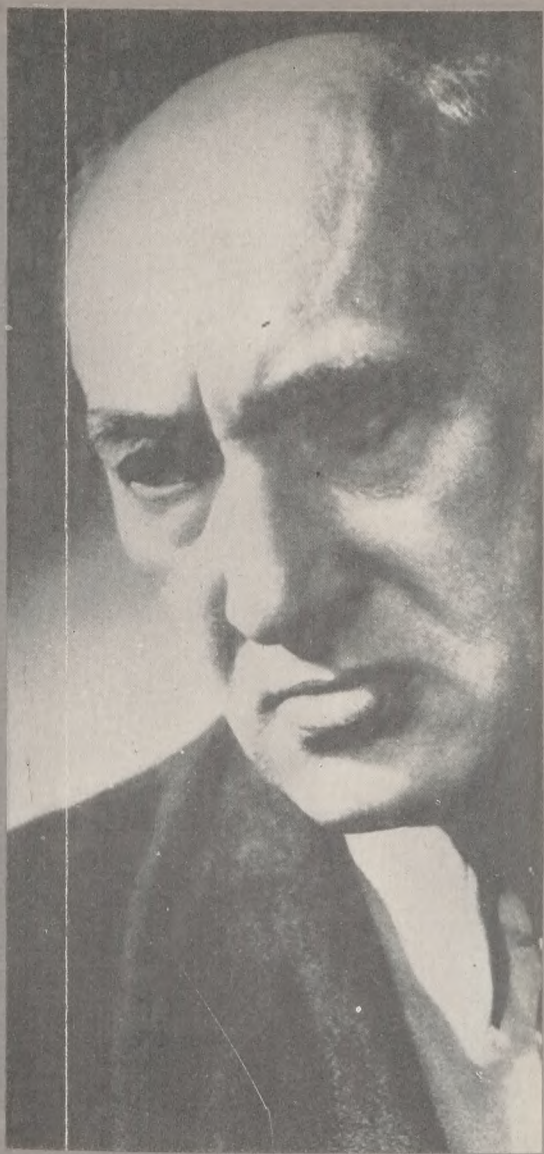
FELELŐS KIADÓ A SZÉPIRODALMI KÖNYV-
KIADÓ IGAZGATÓJA. FELELŐS SZERKESZTŐ
RÉZ PÁL. MŰSZAKI VEZETŐ JÁNOSA ISTVÁN.
MŰSZAKI SZERKESZTŐ MEZŐ ZSUZSA. A BO-
RÍTÓ- ÉS KÖTÉSTERV URAI ERIKA MUNKÁJA.
MEGJELENT 4700 PÉLDÁNYBAN, 5,6 (A/5) ÍV
TERJEDELEMBEN. 120 GR-OS FAMENTES OF-
SZET PAPÍRON PLANTIN (10/12) BETŰVEL.
70.2043 KNER NYOMDA SZ 1260-d-7071

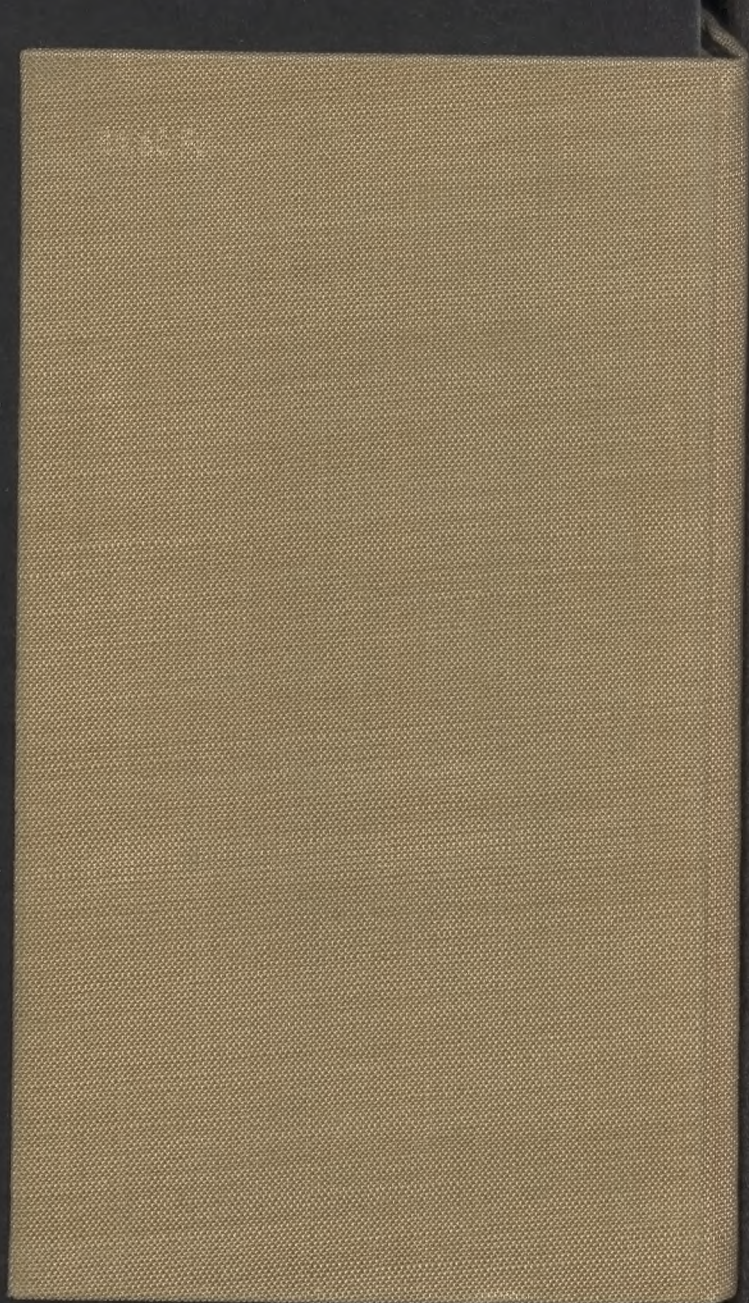

57

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM OF
ART AND
ARCHAEOLOGY
OF THE
UNIVERSITY OF
CAMBRIDGE
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200